

יד
מהרי"ץ

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

השיעור נמסר
במוצאי שבת-קודש
מסעי
מנחם אב התשפ"ה בשל"ו
בבית המדרש פעולת צדיק
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

מדוע בארץ תימן לא בנו מצבות ע"ג הקברים. מקורות לכך שצריכים לעשות מצבה ע"ג הקבר, וכיצד היא צורתה בעבר ובהווה. גרסת המלה נֶפֶשׁ, ולא נֶפֶשׁ, וביאורה.

המשך בעניין שנאת חנם, שבגללה חרב בית שני בעוה"ר, ביאור דברי המדרש לגבי השנאה הכבושה שהיתה קרוב לתשע מאות שנה, בין ישראל לבין אביהם שבשמים.

ביאור דעת רב אחאי גאון בשאלות, הסובר – דלא כהרמב"ם – כי הלאו דלא תשנא וגו', קל וחומר שהוא גם כאשר השנאה היא גלויה. דברי הכסף משנה בדעת הרמב"ם, ביאור הנצי"ב בהעמק שאלה בדעת הרמב"ם ורב אחאי גאון, ותמיהה על ביאורו בדברי הכסף משנה.

שקלא וטריא בהמשך דברי הנצי"ב בביאור המשנה במס' נדרים אליבא דרב אחאי גאון בשאלות, ובעניין עקימת פיו דקיי"ל שנחשבת מעשה.

תיקון והבהרת הדברים שנאמרו בתחילת השיעור הקודם, בעניין ברכת רפאנו וכו' בשמונה עשרה, וא"ל סוגי רפואה כוללת ברכה זו.

תשובה לשאלה, מדוע צריכים לומר את הבקשה שאחרי שיר השירים, ריבון כל העולמים וכו', בעמידה.

מכתב שפירסם הרב ליאור מעלם הי"ו, לגבי כוונה בברכת בונה ירושלם גם על בניית בית הכנסת ע"ש מהרי"ץ זיע"א שבעיר רכסים ת"ו. כוונת הגר"י אברמסקי זצ"ל במלים 'ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם', כלפי השתלות איברי בשר, וקבלת עירווי דם. ותוספת דברים ממרן שליט"א בעניין.

תשובה למכתב שאלות מאת הר"נ קרני הי"ו. א' בעניין קריאת המלה 'שְׁמֶרָה', בספר תהלים. ב' בירור דברי מהרי"ץ בע"ה, שעיקר הכוונה באמירת הפסוק פותח את ידיך וגו', צריכה להיות בסדר היום ובמנחה. ג' בעניין הוספת תארים מופרזים לתלמידי חכמים, כגון 'הגאון'.

© כל הזכויות שמורות למרן שליט"א

השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחברות "שערי יצחק" – 796

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"י.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש בראש ובראשונה לעילוי נשמת אבא מארי הגאון הצדיק הרב נסים ב"ר נסים וצוק"ל, שהשבע ביום חמישי ו' מנחם אב יחול היאר-צייט שלו. תנצב"ה.

יהי רצון מלפניו יתב' שזוכה השבע שיצא לאור 'אור הנר' חלק רביעי, הכולל עניינים נוספים מתוך כתביו היקרים וכו' לפני יום פקודת השנה. הושקע בזה עמל רב ביותר, מי שלא ראה לא ישער ולא יאמין. ולפוס צערא אגרא.

כמו כן לע"נ רבי יחיא ב"ר שלמה חלא זצ"ל, אביו של ידידנו הרה"ג יואב חלא הי"ו, שהשבע ביום שלישי יחול היאר-צייט שלו. תנצב"ה.

להבדיל בין המתים ובין החיים. השיעור מוקדש להצלחת ידידנו היקר רבי זכאי בן זכריה גיבלי הי"ו, מארצה"ב, ולהצלחת כל בני משפחתו. וכן על ידי רבי משה בן יחזקאל מארצה"ב, להצלחת אחיו רבי אהרן הי"ו שיזכה לזיווג הגון במהרה, ולהצלחה בכל העניינים.

בעבור שהתנדבו שניהם – הראשון ביד רחבה ובנפש חפוצה במיוחד – למוסדות יד מהרי"ץ. כמו כן על ידי רבי יצחק בן חביב קסאב הי"ו, לרפואת האשה היולדת מרת סימון שמחה בת דוד מאיר שתחי', אשת חייב"א מני"ו, לבריאות איתנה ונהורא מעליא. ולהצלחת בנם נ"י, שיזכו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו בזמנו, ושיגדל לתורה לחופה ולמעשים טובים, יחד עם כל בני ביתם שיחיו.

אשריו ואשרי חלקו. זהו ידידנו הרה"ג חיים לוי הי"ו. ב"ה הוא זכה כעת לבן נוסף, יה"ר שיזכה לראות אותו עם כל המשפחה עולים וגדלים לתפארת.

וכן לרפואת שירה בת ידידנו הרב יואב מהאצרי הי"ו שתזכה לעמוד מחליה לחיים טובים ולשלום, בריאות איתנה ונהורא מעליא, בעבור שהתנדב אביה בעבודה למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

וכן ידידנו רבי עדן בן עזרי ממשפחת גמליאל הי"ו, ורעייתו מרת סוזן בת ויקטור שתחי', להצלחה שיפקדו בזרע של קיימא בקרוב ממש, ולהצלחה בכל העניינים, בעבור שהתנדבו ומתנדבים תמיד לכולל נתיבות מהרי"ץ. יהי רצון, ישועת ה' כהרף עין.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, והזקוקים לרפוא"ש – השם ברוך הוא ישלח להם רפוא"ש בתוך כל חולי עמו ישראל, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

מדוע בארץ תימן לא בנו מצבות ע"ג הקברים. מקורות לכך שצריכים לעשות מצבה ע"ג הקבר, וכיצד היא צורתה בעבר ובהווה. גירסת המלה נפש, ולא נפש, וביאורה.

בתלמוד ירושלמי מסכת שקלים [פרק ב' הלכה ה'] כתוב, תניא, רשב"ג אומר אין

עושין נפשות לצדיקים. דבריהם, הן הן זכרונם. הנני אומר את העניין דלקמן, לעילוי נשמת אאמור"ר זצ"ל.

נשאלתי, למה בתימן לא עשו מצבות על הקברים? אמנם הדור שלנו מסתמא איננו יודע על כך, כי הוא לא מכיר את המציאות הזאת.

ישנו חיוב לעשות ציון לקבר. הדבר מוזכר בכמה מקומות. עיקר עניין המצבה מוזכר כבר בתורה, לגבי יעקב אבינו ע"ה, [כפי שנאמר] וַיֵּצֵב יַעֲקֹב מִצֵּבָה עַל קִבְרֹתָהּ וגו' [בראשית ל"ה, כ']. וכן בנביאים, כגון במלכים שני [ב' כ"ג, י"ז], וַיֹּאמֶר מֶה הַצִּיּוֹן הַלֹּז אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה. וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אֲנָשֵׁי הָעִיר, הַקֶּבֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּא מִיְּהוּדָה וגו'. וכן ביחזקאל [ל"ט, ט"ו] וְרֹאֵה עֵצִים אָדָם וּבְנֵה אֲצִלּוֹ צִיּוֹן. הדבר מוזכר, במקרא במשנה ובגמרא, במפרשים ובפוסקים.

גם הרמב"ם פסק כך [בפרק ד' מהלכות אבל הלכה ד' וז"ל, ומצינין את הקברות, ובונים – ישנה כאן מלה, תגידו לי איך קוראים אותה, נו"ן פ"א שיי"ן – על הקבר.

תשובה מהקהל: נפש.

תגובת מרן שליט"א. אכן, ככה 'העולם' אצלינו קוראים. שוא וקמץ. אבל עוד מעט נראה בס"ד, שמהרי"ץ אומר כי זאת טעות. זה לא נפש – הוא כותב כי אמנם ככה האנשים קוראים – אבל צ"ל נפש. סגול וסגול. בהמשך נסביר זאת, מה הפירוש נפש.

ממשיך הרמב"ם וכותב, והצדיקים, אין בונין להם נפש על קברותיהם, שדבריהם הם זכרונם.

בספר גשר החיים, בחלק הראשון וגם בחלק השני, האריך בעניין הזה של הקמת המצבות, והביא את כל המקורות לכך.

הוא כותב [בחלק א' פרק כ"ח דף ש"ג] בזה"ל, מימות עולם נהוג להציב מצבה ולהקים ציון לנפש, כדכתיב בתורה ובנביאים, וכאמור בתלמודין. ושלשה שמות יש לו. מצבה, ציון, נפש. בתורה מצינו שם מצבה וכו'.

לבייש את העניים לכהפ"ח במותם, ושאו לא ניכר שוע לפני דל' (מו"ק דף כ"ז), בשגם ירד ודלל מצב אומתנו – פסקו מלחצוב המערות הנהדרות באותם בניני זכרון.

במשך הדורות, הפסיקו את זה.

*

ובדף ש"ה הוא כותב כך, נוהגים בכל מושבות ישראל, לחקוק או לכתוב על המצבה את שם הנפטר, שמו ושם אביו.

הספרדים כותבים את שם אמו של הנפטר, אבל האשכנזים כותבים את שם האב. אצלנו התימנים, אם היו כותבים על הקבר שמות, בודאי היו כותבים את שם האב, כי גם בהשכבה אנחנו אומרים את שם הנפטר ושם אביו, ולא אמו. וגם במערות הקבורה הקדמוניות שנמצאו בארץ ישראל, רואים כי תמיד כתבו את שם האב. כנראה זהו רק משהו מאוחר, שישנם כאלה אשר שינו להגיד ולכתוב את שם האם.

אולם הוא בעצמו כותב [באות ב'], מלפנים לא נהגו רובם לחקוק או לכתוב בכלל את שם הקבור, (בהתאמה לדברי רשב"ג בירושלמי שקלים פ"ב אין עושין נפשות לצדיקים כו', שאין מהצורך לעשות דבר שיזכר שמו), זולת משפחות ידועות בודדות, נהגו לחקוק או לכתוב שמות הנקברים.

מצד שני הוא כותב, וילה"ר – [שאלת העורך: האם זהר"ת ויש לעיין הרבה? תשובת מרן שליט"א: מסתברא לפי הסגנון שהכוונה לר"ת ויש להביא ראיה. יב"ן] – מהא דאמרו אז"ל (הוריות דף י"ג ע"ב) "ויש אומרים אף הקורא כתב שע"ג הקבר". הדבר קשה לשכחה, כשהכתב בולט.

מפורש שהיו נוהגין עוד אז, לכתוב על המצבה. א"כ כנראה מדובר לגבי אנשים מסויימים.

גם בתימן, הגם שדר"כ לא עשו מצבות, ישנם עכ"פ כאלה שרשמו את השם על האבן, או שעשו איזה סימן לעצמם, כי רצו לזכור את מקום קבורתו, אולם הדבר אינו נפוץ. היו

השם 'מצבה', הוא ע"ש התיצבות הקבר (משם "יצב", כמו כל לשון של מצבה הכתוב במקראות), שהיא מיצבת ומבליטה את הקבר שיהא ניכר – מלשון נָצַב לקראתו, אתם נָצְבִים וגו', ונָצַבְתָּ על הצור, דהיינו עומד ומתעכב, כמו"כ בענייננו, עי"כ הקבר הוא בולט ונראה – לבא לבקרו ולהתפלל לע"נ, או להתפלל על החיים בזכות הקבור שם.

שם 'ציון', מציין את מקום הקבר, כדי להפריש מהטומאה (כסוגיא דמו"ק דף ה' ו'). ונדה נ"ו נ"ז. ועוד).

וישם 'נפש', ע"ש הנפש המרחפת על מקום מנוחת הגויה, גם אחרי היפרד הנשמה ממנה (כאמור בזוהר פרשת לך לך, וכמובא בח"ב פכ"ה ופכ"ו וכ"ז). בפרט לפמ"ש בשער המצוות (פ' ויחי) בשם האר"י זלה"ה.

אבל הוא בעצמו כותב כך, ומצד דין התורה, חיוב ציון, הוא רק משום טומאה. וסגי בסימנא בעלמא, כגון בשפיכת סיד סביב, או על קרקע הקבר, או בעשיית צורת קבר בעלמא. ואם הקבר מוקף קברים, אפשר שלא שייך כלל חיוב זה וכו'.

בלא"ה הכהנים לא יתקרבו אל המקום הזה, כי הם רואים ויודעים שישנם שם קברים. ממילא אין כאן ח"ו מכשול.

ומלפנים היו נוהגים אמנם בישראל, להקים לגדולי האומה קברים מפוארים, מערות חצובות יפות ונהדרות, וליחידים בנו מעליהן בנינים מרהיבי עין, כמסופר למשל בחשמונאים (א' י"ג) מבנין המצבה היפה מאבנים מהוקצעות, שהקים שמעון המכבי במודיעין על קברות הוריו ואחיו, והקיפו בשבעה עמודים מעשי מקלעות בציורים מחוטבים.

כמו"כ מה שהקימו אח"כ בזמן בית שני על קבר (שלפי המסורת הוא קבר) זכריה בן יהוידע, אשר בנחל קדרון מזרח ירושלים. ועוד כהנה וכהנה.

ומאז שתיקן ר"ג דיבנה, לא להבדיל בבגדים בין עשירים לעניים, ותיקנו עוד תקנות שלא

כאלה. שמעתי מפי קרובי ר' שלמה בן משה רצאבי זצ"ל, שהיה בעיר נתניה, שהוא עצמו חָקַק בתימן את שם הנפטר על קברו לסימן.

מה שאמרתי שעושים לנפטר רגיל אבנים רק

מסביב, כך שמעתי

מאמי תנצב"ה, בצורה זו

קשה היה להביא הרבה אבנים, כי מקומם היה רחוק. ומבני מקומות אחרים שמעתי כי הניחו רק אבן אחת, או עשו אבנים למראשות הנפטר.

כמובן מצב זה גרם שיש שלא החזיקו מעמד, כגון ע"י שהגשמים סחפו אותן. ובמשך הזמן כבר לא ידעו את המקום המסויים והמדוייק.

יתכן שמקדם עשו כולם מצבות, ורשמו עליהן השמות ופרטי הנאספים, שכן בספר אבן ספיר מצא עכ"פ בבית הקברות – מְעָרָה – שבעיר עדן, מצבות עתיקות, כיעויין שם בחלק שני פרק ה' מדף ח' ע"ב, והעתיק מהן עשרה. וע"ע מ"ש בס"ד בתשובה (שלא נדפסה) בעניין סדר הקבורה, אות ב' ד"ה ועניין.

וזה מכמה מאות שנים, שנהגו הכל לחקוק על המצבות.

כיום אנו יודעים רק עיה"ק חברון, הנוהגים שם משנות דור, שלא לחקוק או לכתוב על המצבה את שם הקבור (והמבקר קבר – מי שרוצה לבקר קבר, כיצד הוא ידע היכן הקבר של פלוני אלמוני? – דרוש לשמש העדה של חברון, שיראה לו את הקבר עפ"י הרשימה בפנקס הח"ק).

יש להוסיף כי בספר פענח רזא – של אחד מן הקדמונים – הוא כותב רמז, לגבי כתיבת שם המת ע"ג המצבה, ממה שכתוב בסוף ספר בראשית, וַיִּשָּׂם בְּאֶרֶץ בְּמִצְרַיִם. ומיד אח"כ בתחילת חומש שמות וַאֲלֵה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

ברם, אין חובה כזאת. החיוב מצד הדין הוא, רק בכדי שהכהנים לא יכשלו. וע"ע בעניין הרמז דלעיל, בתורה שלמה כרך שמיני פ' שמות דף ג' סוף הערה ט', בשם כמה מפרשים.

כפי מה שעיינתי וביררתי, בעיר צנעא בירת תימן, כן נהגו לעשות בניין ע"ג הקבר. אבל לא כתבו עליהם שמות. ראיתי גם תמונה של קברים שם, הצילום מובא בספר במעגלו"ת (תל אביב התשמ"ח) אחרי דף 144, וזהו כפי שעושים גם כיום, בניין בצורת מלבן. אבל במקומות אחרים שעשו בניין, הם עשו זאת בצורה של קשת.

הרמב"ם כותב בפירוש המשנה [מסכת אהלות פרק ז' משנה א'] וזה לשונו, ונפש, הוא הבניין הבונים על הקבר, גבוה על שטח הארץ וכו'. ובפיהמ"ש במסכת שקלים [סוף פרק שני] הרמב"ם כותב בהדיא, שהצורה היא מקומרת.

זאת הצורה של קשת. הרי יש 'קעור', שזה מלשון קערה, כצורת קערה, שהיא הפוכה מצורת קשת. ויש 'מקומר', שזה כמו קשת. [מרן שליט"א מדגים זאת. העורך].

היום בזמנינו, כפי שאנחנו רואים, עושים את הקברים בדר"כ בצורת מלבנית. אבל כפי שאמרתי לכם, בארץ תימן – אלה שכן בנו – יש מהם שעשו אותה בצורת קשת.

השאלה היא, לגבי רוב המקומות בתימן, אשר לא עשו מצבות כלל. למה לא בנו?

נראה לי, פשוט מאד. נתברר כי אף אצל הגויים ברוב המקומות בתימן, ג"כ לא בנו מצבות על הקברים. אמנם בעיר צנעא, גם הגויים בנו קברים. ככה ראיתי כתוב. רק שהם היו עושים קברים עם מצבות גבוהות, בשביל לעשות רושם, עם אבן בולטת למעלה בראש המצבה. אולם היהודים לא עשו מצבות גבוהות. כמובא בספר ארחות תימן דף ט"ז ד"ה אחרי. אבל ברוב המקומות, שלא עשו קברים, חושבני כי הסיבה לכך פשוטה מאד, כי הגויים היו גונבים את המצבות. כפי שלצערינו אנחנו יודעים, כי כך הדבר גם כיום.

הם ממשיכים 'מסורת' אביהם ישמעאל. ובפרט, שגם הם – הגויים – אינם עושים מצבות. והאמת היא שזה לא רק בתימן, ראיתי בספרים כי הדבר כך בכמה מארצות

– פרק שני – דשקלים, נֶפֶשׁ הוא הבניין שעושים על הקבר, והוא נקרא ציון בלשה"ק, וְבִנְיָה אֲצִלוֹ צִיּוֹן. ונראה דנפש ר"ל משום דהוי זכרון הנפש, שחוקקין על המצבה שם המת עכ"ל.

וְנ"ל – ונראה לי. כך אומר מהרי"ץ – דכן עיקר, להיות שם בשש נקודות נֶפֶשׁ – דהיינו צ"ל בשני סגולין, שלוש ועוד שלוש – ולא נֶפֶשׁ, כמו שקורין ההמון.

ומהרי"ץ מביא ראיה לכך, דבמשנה פ"ז דאהלות תנן, נפש אטומה. ומדנקט אטומה בלשון נקיבה, וגם בכוליה לישנא, ש"מ דהכי גרסי בשש נקודות, שהיא ל' נקיבה. משא"כ נֶפֶשׁ בנו"ן בשוא, שהיא לשון זכר, דלא שייך למתני ביה רק אטום בלשון זכר.

ובס' הון עשיר פ"ג דשקלים – נראה שמהרי"ץ הוסיף פיסקא זאת יותר מאוחר, שכן לפי הכתב נראה כי זאת הוספה יותר מאוחרת – נפש, קרי למצבה נפש, לפי שדומה לנפש. שאעפ"י שהאדם מת, לא נאבד זכרונו. והמצבה הזאת גורמת, שלא יאבד זכרון מקום גופו א"ה.

אם לא ישימו מצבה, אזי הקבר יעלם במשך הזמן, לא ידעו היכן הוא. על כן, עושים קיום למקום הגוף, כמו הנפש. כפי שהנפש מתקיימת, כך לגוף יהיה קיום.

ועוד, עפמ"ש האר"י בסוד המצבה, שמעמיד סוד מקיפי הנפש שם במצבה הזאת, בדקדוק נקראת כן ע"כ.

האר"י ז"ל אומר, שצריכים להקים את המצבה מיד ביום השביעי, לאחר שקמים מן האבילות. לא בתוך השבעה, כי זה לא טוב. רק בגמר השבעה. דהיינו, לא לעכב זאת ליום השלושים, וק"ו לא לאחר י"ב חודש. אם אפשר, יש לעשות את המצבה ביום השביעי, או לכל הפחות להתחיל בהקמתה. לעשות אז לכל הפחות משהו. כגון ליצוק מלט, או להניח אבן גדולה. וע"ע בס' לחיים בירושלם להגר"ח פאלאגי דף כ"ג ע"ב, ומ"ש בס"ד בש"ע המקוצר סי' קפ"א סעיף י"א.

המזרח, שלא היה מקובל לעשות בניינים על הקברים.

סיוע לכך מצאתי בספר עמק המלך – זהו ספר ישן בתורת הקבלה – שכתב [בהקדמה שלישית, פרק תשיעי דף י"ד ע"א. ובמהדורא החדשה דף 68] בשם רבי משה ויטאל – אחיו של מהר"ר חיים ויטאל זצ"ל – בזה"ל, ותדע שבירושלם, לא-יש – דהיינו אין – ציון על הקברים, כמו שיש בצפת תוב"ב. כי הגויים בירושלם עיר הקודש, הם רשעים, וגוזלים כל האבנים מן הקברים. ואין בונין בירושלם, רק מאבנים דקות. ואין מקום לכתוב עליהם, כמו בצפת תוב"ב.

ואין מקום קבר ניכר בירושלם, רק על קבר זכריהו הנביא ע"ה. ויד אבשלום, הוא גם כן בנין נאה, אבל הוא לא נקבר שם. ואצלו בסמוך, הוא בנין דירת המלך עוזיהו כשנצטרע, וישב בית החפשי. ושלשת הבניינים האלו, הם גדולים מאוד, ועומדים תחת הר הזיתים במערבו של הר המוריה, וביניהם עמק של יהושפט גדולה עד מאוד. ואין עוד קבר בירושלם עליה השלום, מסויים.

שאלה מהקהל: מה הכוונה ירושלם עליה השלום?

תשובת מרן שליט"א: הערה נכונה. בדקתי בדפוס הראשון, והנה כתוב זאת בראשי תיבות ע"ה, ופתחו זאת כך בדפוס החדש. אך זה לא מתאים, כי כך כותבים על בני אדם. ונראה שהפתרון הוא ע"ר הקודש, וזה פשוט. לגבי מה שכ' בגשר החיים כי בעיר חברון לא היו כותבים ע"ג המצבות כדלעיל, ראיתי כי כך כתב גם בספר נחלת יוסף [חלק ב' דף ל"ג].

*

בעת תשמעו, מה מהרי"ץ זיע"א כותב על נד"ד.

ישנן למהרי"ץ הגהות בכת"י, על ספר המספיק, הנקרא אלכאפי, למהר"ר תנחום הירושלמי. מהרי"ץ מביא שם [בע' נפש] תחילה, את דברי מהר"י חאגיז, המבאר את המלה נֶפֶשׁ, בזה"ל, וז"ל מהר"י חאגיז פ"ב

לפי מה שבידדתי, עשו בתימן אבנים ע"ג הקבר, סביב סביב, בלי בניין.

שאלה מהקהל: מהי החשיבות בכך?

תשובת מרן שליט"א: שיהיה סימן. ואם זהו אדם חשוב, אזי ממלאים שם הרבה אבנים, אבל לא יצקו אותם יחד בתורת בניין. כפי שאמרתי לעיל, כנראה שהגויים היו גונבים את האבנים. הרי הם ליסטים, אביהם היה ליסטים [לסטים במ"ס סתומה בסוף, היא לשון רבים. ובסמ"ך בסוף, לסטים, לשון יחיד], הם גנבים בני גנבים, ואי אפשר היה לעשות שמירה קבועה לבית החיים. ואם הנפטר היה אדם פשוט, אזי היו עושים אבנים מסביב, כמו מלבן. אמנם את שם הנפטר הם לא כתבו, אבל הניחו אבנים. וישנם כאלה שכן כתבו.

שאלה מהקהל: לאדם חשוב שהניחו על קברו הרבה אבנים, למה לא יצקו אותם יחד למנוע גניבות?

תשובת מרן שליט"א: אדרבה זו סיבה יותר גדולה שיגנבו.

ראיתי תמונות של קברים בעיר בגדאד, וכמדומני גם שם המצבה היא בצורה של קשת. ראיתי זאת בספר על הבן איש חי, ורואים שם כי גם הם עשו כך, כפי שאמרנו מקודם.

מקורות נוספים בעניין עשיית מצבה וצורתה, ועוד פרטים, עיין בתשו' הגר"מ פיינשטיין שנדפסה בס' הלכה ורפואה כרך ה' מדף ס"ג, ובס' פני ברוך הל' אבילות סימן ל"ז, מדף שפ"ח. ולגבי מצבה על קבר אב ואם, עי' במדרש הגדול דברים ט"ז כ"ב דף שע"ט.

המשך בעניין שנאת חנם, שבגללה חרב בית שני בעוה"ר, ביאור דברי המדרש לגבי השנאה הכבושה שהיתה קרוב לתשע מאות שנה, בין ישראל לבין אביהם שבשמים.

הבאנו בס"ד [בשיעור פינחס התשפ"ה] את דברי המדרש רבה בהתחלת פרשת צו, שהוא דבר מעורר, מקין נרדמים, כדי להסביר את העניין שבית המקדש השני נחרב בגלל שנאת חנם. והבאנו גם את שיטת הרמב"ם, כי הלאו של 'לא תשנא את אחיך בלבבך', הוא רק על

שנאה שבלב. אבל אם השנאה היא גלויה, אמנם ישנם בכך איסורים אחרים, אבל לא הלאו הזה. מכיון שהעניין של שנאה שבלב, זהו שהאדם אינו יודע כי השני שונא אותו, ולכן הוא לא נשמר ולא נזהר ממנו, והוא עלול להזיק לו באופן פתאומי. משא"כ אם השנאה היא גלויה, כגון שהוא מכה אותו או מחרף אותו.

לכאורה, הפלא ופלא. נראה שלפי זה, יובן היטב המדרש. הרי אמרנו בס"ד, כי הסיבה – עכ"פ אחת הסיבות – שעניין שנאת חנם הוא כ"כ חמור, הוא מפני שמה שעושים בעולם שלנו, הוא פועל ג"כ למעלה בשמים. אם ח"ו ישנה שנאה בין ישראל – בינם לבין עצמם – א"כ גם בשמים, כביכול מתעוררת עליהם שנאה.

הדבר המפליא הוא, כי גם השנאה הזאת שבשמים, היא איננה גלויה. מתאים לרמב"ם.

במדרש רבה [התחלת פרשת צו] מובא בזה"ל, צו את אהרן ואת בניו לאמר, זאת תורת העלה. זהו שאמר הכתוב, שנאה תעורר מדנים. ועל כל פשעים, תכסה אהבה [משלי י', י"ב]. שנאה שנתנו ישראל ביניהם לבין אביהם שבשמים, היא עוררה להן דיני דינים.

דאמר רבי שמואל בר נחמן, קרוב לתשע מאות שנה, היתה השנאה כבושה בין ישראל לבין אביהם שבשמים, מיום שיצאו ממצרים ועד שנה שנתעוררה עליהן בימי יחזקאל.

שמעתם? הרי כבר במצרים, עבדו עבודה זרה. והקב"ה כעס על כך, אבל הוא לא הראה לנו את זאת. ואח"כ היה עוון העגל. וכן במשך כל הדורות, כאשר עבדו ע"ז. הקב"ה הסתיר כביכול את השנאה. שנאה כבושה, פירושה נסתרת. ועיין ראש השנה דף י"ז ע"א.

הדא הוא דכתיב [יחזקאל כ', ז'] ואמר אליהם איש שקוצי וגו'. והם לא עשו כן, אלא [שם שם, ח'] וימרו בי ולא אבו וגו'. ועשיתי עמהם בעבור שמי הגדול שלא יתחלל, שנאמר [שם שם, ט'] ואעש למען שמי וגו'. ועל כל

שערי יצחק – השיעור השבועי

שלא יתחלל' – בגויים, וכמו – 'שנאמר' – שם מיד, ואמר לשפך חמתי עליהם לבלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. ואעש למען שמי, לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם, אשר נודעתי אליהם לעיניהם, להוציאם מארץ מצרים.

וכמו שהוא הולך ומונה שם, איך פעם אחר פעם, כבש ה' חמתו, ועשה למען שמו לסלוח ולהיטיב לישראל. והרי כי כבושה היתה אותה שנאה מלצאת על ישראל, מאז ועד יחזקאל.

היתה 'שנאה כבושה', דהיינו שנאה נסתרת, כמו שהקדמנו בס"ד. רואים שוב הפעם, שהשנאה לא היתה גלויה. נראה א"כ כי זאת מדה כנגד מדה, כי האיסור לא תשנא וגו' הוא כלפי שנאה שהיא אינה גלויה.

ורק בימיו – דהיינו של יחזקאל – בימי חרבן הבית, אחרי שהרבו ישראל חטא על פשע, ומלאה סאתם, הוא מזכיר להם את הראשונות והישנות האלה, ומעורר על ידי כך משפט – רואים כי כאשר הגיע זמן החרבן, אז הקב"ה גילה זאת – כמו שנאמר שם בתחילת הפרק, הַתְּשַׁפֵּט אֶתְּם, הַתְּשַׁפֹּט בֶּן אָדָם. אֵת תּוֹעֲבַת אֲבוֹתֵם הוֹדִיעַם.

ונאמר שם בסופו, וְנִשְׁפָּטְתִּי אֶתְּכֶם שָׁם פָּנִים אֶל פָּנִים. כְּאִשֶּׁר נִשְׁפָּטְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם, בְּמִדְבַּר אֶרֶץ מִצְרַיִם. בֶּן אֲשַׁפֵּט אֶתְּכֶם, נָאִם אֲדֹנָי יי' (רד"ל, וע"י).

וזהו, 'שנאה תעורר מדנים' – שנאה מעוררת משפטים ישנים מתרדמתם.

הקב"ה אמר, כעת אני כבר לא אסתיר יותר את זה. ואז הוא מוכיח אותם, על כל מה שהיה בעבר, וכי על כך יבוא בסופו של דבר החרבן של בית המקדש.

אמנם המדובר הוא לגבי בית ראשון, ואנחנו מדברים בעניין שנאת חנם שהיתה בזמן בית שני, כמפורש שם בגמ' יומא דף ט' ע"ב. אבל הגמרא אומרת כי גם בבית ראשון היתה שנאת חנם, רק שהיא היתה בין נשיאי ישראל, ולא בשאר העם. אבל עכ"פ, היתה שנאת חנם.

פשעים תכסה אהבה, שאוהב המקום את ישראל, שנאמר [מלאכי א', ב'] אֶהְבֶּתִּי אֶתְּכֶם אָמַר יי'.

אקרא בפניכם זאת, עם הפירוש המובא על כך ב'מדרש רבה המבואר' [שם], בכדי שהדברים יהיו מובנים היטב.

"שנאה תעורר מדנים", 'שנאה שנתנו ישראל ביניהם לבין אביהם שבשמים' – בעבדם אלילי מצרים בהיותם שם משועבדים לפרעה (מהרז"ו), וה' דיבר אליהם ביד אהרן (כברייטא דל"ב מדות, מדה ד'. ועיי"ש), וביד משה לפרוש מהם, ולא פרשו כולם מהר וברצון (עי' שמו"ר ו', ה').

'היא עוררה להן' – "מדנים" – רבוי דינים – 'דיני דינין' – משפטי ענשים, כשהוסיפו לחטוא בכאלה לאחר דורות רבים.

כמו – 'דאמר רבי שמואל בר נחמן, קרוב לתשע מאות שנה היתה השנאה' – האמורה – 'כבושה בין ישראל לבין אביהם שבשמים' – ולא הוזכרה ולא פעלה, אלא שהיתה קיימת בסתר – 'מיום שיצאו ישראל ממצרים ועד שנה שנתעוררה עליהן' – אותה שנאה כבושה וישנה – 'בימי יחזקאל' – בדור חרבן הבית הראשון, (שהרי מיציאת מצרים עד שנבנה הבית ת"פ שנה, וימי בית ראשון ת"י שנה, הרי תת"ץ) מאז ועד אז (ועי' רז"ו).

מי שיעיין בפירושו של מהרז"ו, יראה איך עושה את החשבון המדויק, איך יוצא קרוב לתשע מאות שנה.

'הדא הוא דכתיב' – זהו שאמר הכתוב בתוכחת יחזקאל לכנסת ישראל על מעשיה בארץ מצרים (ועי' בשמו"ר א', ל"ה-ל"ו), וְאָמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שְׁקוּצִי עֵינָיו הַשְּׁלִיכוּ, וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אֶל תִּטְמְאוּ, אֲנִי יי' אֱלֹהֵיכֶם. וְהֵם לֹא עָשׂוּ כֵן, אֲלֹא' – כמו שנאמר שם מיד – וַיֹּמְרוּ בִּי וְלֹא אָבוּ לְשִׁמְעַי אֵלַי. אִישׁ אֶת שְׁקוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הַשְּׁלִיכוּ, וְאֶת גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזְבוּ.

'ועשיתי עמהם' – חסדים וטובות, אז ביציאת מצרים, ומשם והלאה – 'בעבור שמי הגדול,

ברם בסופו של דבר, 'ועל כל פשעים תכסה אהבה' – על כל הפשעים האלה של ישראל, הישנים, והמתחדשים מפעם לפעם, כבשה וכיסתה אותה אהבה – 'שאוהב המקום את ישראל' – כמו שנאמר בתורה מפי משה לישראל (דברים ז', ח'), **כִּי מֵאֲהָבַת יְיָ אֶתְכֶם וְגו'** הוציא **יְיָ אֶתְכֶם בְּיַד חֲזָקָה, וַיַּפְדֶּךָ מִבֵּית עַבְדִּים, מִיַּד פֶּרַעַה מֶלֶךְ מִצְרַיִם.** ואהבה זו שמורה לעד וקיימת לנצח, עד כי הנביא מאחורוני הנביאים שהיה בבית שני עדיין אומר כן לישראל, כמו 'שנאמר' – **מִשָּׂא דָבָר יְיָ אֶל יִשְׂרָאֵל בְּיַד מְלָאכִי, 'אֶהְבֹּתִי אֶתְכֶם אָמַר יְיָ' עד כאן.**

הקב"ה אוהב את עם ישראל. דהיינו, גם כאשר כלפי חוץ הקב"ה אמנם כועס, כי עם ישראל אינם עושים לגמרי את רצונו, אבל למעשה כל הזמן הוא מראה להם אהבה. כפי שאנחנו אומרים בברכת ק"ש, 'בא"י אוהב את עמו ישראל לעד'. זהו מה שנשאר בגלוי. וזה לעד לעולם. מי כעמך ישראל.

ביאור דעת רב אחאי גאון בשאלות, הסובר – דלא כהרמב"ם – כי הלאו דלא תשנא וגו', קל וחומר שהוא גם כאשר השנאה היא גלויה. דברי הכסף משנה בדעת הרמב"ם, ביאור הנצי"ב בהעמק שאלה בדעת הרמב"ם ורב אחאי גאון, ותמיהה על ביאורו בדברי הכסף.

רב אחאי גאון, בספרו שאלות [בהתחלת פרשת וישב, שאלתא כ"ז], סובר דלא כהרמב"ם. לדבריו, מאחר שלגבי שנאת הלב, הדבר הוא אסור, קל וחומר אם השנאה היא גלויה.

וזה לשונו שם, אסיר להו לדבית ישראל, למישנא חד חבריה. דכתיב, לא תשנא את אחיך בלבבך. ואשכחן נמי, דבדיל שנותא דשנייה אחוהי ליוסף, דכתיב 'וישנאו אותו, ולא יכלו דברו לשלום', נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים.

עניין זה שבגלל שנאתם נגרם לנו השעבוד במצרים, מחודש, לא מצאנו לכך מקור בדברי חז"ל, ומסתמא הם דברי עצמו. וכך נראה מלשונו, שכן עניינים אחרים שמקורם

בספרי חז"ל, הוא מביא מפורש בשם. ועי' להנצי"ב בהעמק שאלה שם אות א' מה שביאר בכוונתו.

הם עברו על לא תשנא את אחיך ממש. אחיהם מבטן ומלידה. מובן שאין זה הפשט, כי כל ישראל נחשבים אחיהם. ואף שעדיין לא ניתנה התורה, וממילא לא נאמר פסוק זה.

תנו רבנן, 'לא תשנא את אחיך בלבבך'. יכול לא יכנו, ולא יקללנו, ולא ימרטנו – פי' לתלוש ולמרוט את שערו. תלמוד לומר, 'בלבבך'. בשנאה שבלב, הכתוב מדבר.

למימרא, דשנאה בעלמא קאסר רחמנא, ואע"ג דלא קא עביד מידעם.

הוא מסביר, כי איסור דלא תשנא וגו' הוא למרות שאותו אדם אינו עושה כלום. מובן מדבריו, כי קל וחומר אם השנאה תהיה גלויה. כך הלשון שלו מראה, וכך כתב הנצי"ב ב'העמק שאלה' [שם] בזה"ל, משמע דמכל שכן אי קא עביד מעשה, דעובר על לא תשנא וגו'. וקמ"ל דאפילו בלבבך לחוד, עובר על לא תשנא. וכ"ז בעושה מעשה עמך. דאי בעובר עבירה, שרי אפי' הכאה וכ"ש שנאה בלב, וכדמסיק רבינו להלן, 'אבל לא נהיג כשורה, שרי למשנייה ולמילטייה ולמיעבד ביה מעשה וכו'.

יוצא, שזהו דלא כשיטת הרמב"ם.

למעשה, הכסף משנה לא למד כך ברמב"ם, שכתב [בפרק ו' מהל' דעות הלכה ה'] בזה"ל, המכה את חבירו והמחרף את חבירו, אע"פ שאינו רשאי, אינו עובר משום לא תשנא.

מסביר הכסף משנה, מפני שהוא עובר משום לא יוסיף. וכן המחרפו, אע"פ שאינו רשאי, מאחר שאינו מכה ומחרפו משנאתו אותו, אינו עובר משום לא תשנא.

וכתב רבינו כן, מדתנא בת"כ, לא תשנא אחיך, יכול לא תקללנו לא תכנו ולא תסטרנו. ת"ל בלבבך. לא אמרתי, כי אם שנאה בלב.

הנצי"ב עצמו בהעמק שאלה [שם] מביא זאת מיד, שהרמב"ם סובר אחרת. וזה לשונו, הרי

שקלא וטריא בהמשך דברי הנצי"ב בביאור המשנה במס' נדרים אליבא דרב אחאי גאון בשאלות, ובעניין עקימת פיו דקיי"ל שנחשבת מעשה.

בהמשך, הוא – הנצי"ב בהעמק שאלה שם – מביא כך, והנה במשנה נדרים פר"א – פרק רבי אליעזר, בגמרא זה בדף ס"ה ע"ב – תנן, פותחין לו מן הכתוב שבתורה. אם רוצים 'לפתוח' למישהו, להתיר לו את הנדר, פותחים לו מן הכתוב שבתורה.

שאתה עובר על לא תקום ולא תטור, ולא תשנא את אחיך, ואהבת לרעך כמוך, וחי אחיך עמך. ואם הנודר אומר, אכן אם הייתי יודע כי הנני עובר על כל האיסורים הללו, לא הייתי נודר, אזי מתירים לו.

אומר על כך הנצי"ב, ולפי הפשט, קאי על נודר שלא להקנות לאיזה אדם מחמת שנאה וכעס, ונכללו בזה כל הני אזהרות. הרי כדעת רבינו – דהיינו זאת ראייה להבנת השאלות דרב אחאי גאון – דבמה שאינו מהנהג, עובר ג"כ על שנאה שבלב.

אם האדם נדר, שלא לעשות לחבירו איזו הנאה, לא לתת לו, מכיון שישנה לו עליו שנאה או כעס, א"כ זאת שנאה גלויה. וכתוב לפ"ז שעובר על לא תשנא.

אבל הרא"ש פ' בחילוקי נדרים, אי נדר שלא להשאיל, ה"ז עובר על לא תקום. אי נדר שלא ליתן שלום, ה"ז עובר על לא תשנא וגו'. משמע כהרמב"ם ז"ל.

כך אומר הנצי"ב.

האמת היא, שהוא קצת סתם את הדברים. הוא מבאר, כי הרא"ש מפרש שאם הנודר נדר שלא להשאיל איזה חפץ לחבירו, אזי הוא עובר על לא תקום. ואם הנודר אומר, לא ידעתי, או לא שמתי לב לכך, ולא הייתי נודר, אזי פותחין לו. כמו כן, אם הנודר נדר, שלא לתת לחבירו שלום, אזי הוא עובר על לא תשנא את אחיך בלבבך. ולא לגבי שלא להקנות את חבירו. וע"ע שם בפירש"י והמאירי למס' נדרים.

לכאורה, אם אדם לא נותן שלום לחבירו, וכי זה לא נחשב שנאה גלויה? והנצי"ב אומר, שזה

מפרש – הרמב"ם – דדוקא בשנאה שבלב הכתוב מדבר, ולא בעושה מעשה מחמת שנאה.

ותליא בגירסא. דברייטא דלפנינו בגמרא איתא, י"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר. וכן הביא רבינו. ויש לפרש דהכי קאמר, דבשנאה שבלב לחוד מדבר, וכל שכן שמוציא מן הלב ועושה מעשה. דהיינו, הוא מראה את מה שיש לו בליבו. מוציא חוצה ומראה בפועל את שנאת ליבו, על ידי הכאה וכד'. אמנם הכתוב מדבר על שנאה שבלב, אבל זהו קל וחומר.

אבל בתורת כהנים שם הגירסא י"ל בלבבך, לא אמרתי כי אם בשנאה שבלב. מבואר שאין אזהרה זו, אלא בשנאה שבלב, ולא בעושה מעשה. והיינו שהביא הכסף משנה, ברייתא דתורת כהנים, ולא הגמרא.

אכן הדבר נכון, שהכסף משנה העתיק את הברייטא של תורת כהנים. ובספר יד המלך התפלא על כך, מדוע הכס"מ צריך להביא ולציין את תורת כהנים? הרי הדבר מובא בגמרא שלפנינו במסכת ערכין דף ט"ז ע"ב? ובעל העמק שאלה, עונה על כך יפה. כי בעצם, מכך מדויק כשיטת הרמב"ם שזהו רק לגבי שנאה שבלב, ולא לגבי שנאה שבגלוי.

אבל דברי הנצי"ב תמוהים, מדידיה אדידיה. כי בעצם הכסף משנה לא למד כמותו. הכס"מ למד, שאם השנאה היא אף בגלוי, אזי אין לאו זה. רצוני לומר, כי הדיוק שלו במחכת"ה נראה שאינו נכון, כי הבנת הכס"מ ברמב"ם היא כמו דעת השאלות. דהיינו, הכס"מ חשב, כי מ"ש הרמב"ם שהמכה את חבירו וכו' אינו עובר משום לא תשנא, הסיבה היא בגלל שאותו אדם הוא אינו שונא את חבירו. ככה הוא מבין, שאותו אדם אינו מכה מתוך שנאה. א"כ בעצם, זהו אינו תירוץ על הכסף משנה.

אמנם כפי שאמרנו, לגופו של עניין, צודק בעל העמק שאלה, כי בספר המצוות לרמב"ם כתוב כך. אבל הדבר אינו מיישב את הכסף משנה, למה הוא הביא את התורת כהנים, ולא את הגמרא. כפי שהוא מדייק.

כמו הרמב"ם, 'משמע כהרמב"ם ז"ל'. אם אדם נודר שלא להשאיל לחבירו, הוא לא עובר על לא תשנא, אלא עובר על לא תקום. וכאשר הוא לא משאיל לחבירו, לכאורה האם זה מעשה, או שאין בכך מעשה?

הערה מהקהל: הוא אומר לו, שאינו מסכים להשאיל לו.

תשובת מרן שליט"א: אומר לו, אני לא משאיל לך, כמו שאתה לא השאלתני. זהו מעשה. אבל אם הוא נדר שלא לתת שלום, הוא עובר בצד הדרך ולא אומר לחבירו שלום, אזי אין בכך שום מעשה, כי הוא לא אמר כלום. יפה מאד.

אכן, מסתברא כי לכך הנצי"ב התכוון, ומטעם דעקימת פיו נחשבת מעשה, וכדלקמן. רק כפי שאמרתי לעיל, הוא קצת 'סתם' מדאי. לא הסביר. כנר' מרוב פשיטות העניין בעיני רוחו, לפי רוב גאונותו.

אדם עובר על 'לא תקום ולא תטור', כאשר הוא אומר לחבירו, איני משאיל לך כשם שלא השאלתני. אבל הוא לא עובר על לא תשנא וגו', כי השנאה כאן היא גלויה, היא באה לידי ביטוי.

כידוע, ישנה מחלוקת בין רבי יוחנן לריש לקיש, בגמרא במסכת בבא מציעא [דף צ' ע"ב], האם עקימת פיו היא מעשה, או לא היא מעשה.

בגמרא שם כתוב כך, חֲסָמָה בקול, והנהיגה בקול. הרי ישנו לאו, לא תחסם שור בדישו [דברים כ"ה, ד']. א"כ כאשר הבהמה באה לאכול, והוא צועק עליה, האם עובר על הלאו של 'לא תחסום שור בדישו', או שאיננו עובר? ר' יוחנן אמר, חייב. ריש לקיש אמר, פטור. רבי יוחנן אמר חייב, עקימת פיו היא מעשה. ריש לקיש אמר פטור, קלא לא הוי מעשה.

לדעת ריש לקיש, אם הוא אינו מונע את הבהמה בידיים, אלא רק עושה קול בכדי למנוע אותה, אזי הוא פטור על זה, כיון שזהו לאו שאין בו מעשה. אולם לדעת רבי יוחנן, עקימת פיו היא מעשה. העקימה שלפה, נחשבת כמו מעשה.

וההלכה היא, כפי שכך הוא הכלל, רבי יוחנן וריש לקיש, הלכה כרבי יוחנן. כך הרמב"ם פוסק בהדיא בהלכות שכירות [פרק י"ג הלכה ב'], וכן רוב הראשונים.

אם כן, התוספות שם אומרים, כי צריך שהדיבור יגרום למעשה, וכ"ה במגיד משנה על הרמב"ם שם יעוש"ב. אבל ישנם כאלה הסוברים שזהו לאו דוקא. לא צריך דוקא שהוא יגרום שדיבורו יגרום למעשה, אלא אפילו דבר שהוא כמו מעשה, דהיינו דומה למעשה. למשל, מי שעושה תמורה – מימר – זה ג"כ נחשב מעשה, למרות שהוא בסה"כ אמר על בהמת חולין, שהיא תהיה הקדש. לכאורה, איך זה נקרא 'מעשה'? אלא התשובה היא, כי עשית פה איזה שינוי מהותי. דבר שהיה חולין, נהיה קדוש. זהו כאילו 'מעשה'. אותו הדבר בנדון דידן, אפשר להחשיב את הדברים הללו ל'מעשה'.

אגב, לא הייתי יודע למה נקטו חז"ל סגנון עקימת פיו, וכי הפה מתעקם כשצועקים על בהמה? לכאורה היה להם לומר תנועת פיו. זה מספיק להיחשב מעשה. ועי' ילקוט ביאורים שבתלמוד בבלי מתיבתא, שאכן הובא משיטת הקדמונים (ד"ה איתמר) בשם רבי חננאל, שפירוש עקימת פיו, פסיקת שפתיו לצעוק בקול יעו"ש. ואם כן הדבר צריך ביאור.

ואחר העיון נוכחתי לדעת דנפק"מ טובא לדיבור שאין מעקמים בו את הפה, כגון אותיות השפתיים בומ"ף, כל שכן אותיות הגרון אחה"ע, דאיכא למימר שבזה אף ריו"ח מודה שאינו נחשב מעשה. וכבר דנו בזה הרבה מרבוותא, כגון שתראה בחידושי הרמב"ן והר"ן לבבא מציעא שם, ויד רמה בסנהדרין דף ס"ה ע"ב. אמנם בתלמודית כרך כ"ה ע' לאו שאין בו מעשה דף תפ"ח (אצל הע' רפ"ה) כתוב שמסתימת ראשונים נראה שאינם מחלקים בזה.

לכאורה, היה צריך להיות, שלוש הגדרות. א' ישנו אדם אשר עושה מעשה, דהיינו כגון מכה את חבירו. ב' ישנו אדם שיש לו שנאה בליבו,

שערי יצחק – השיעור השבועי

השאלות מדבר, לגבי האחים של יוסף, כי אפילו שיוסף היה בא ואומר להם שלום, הם לא היו משיבים לו שלום. זה כבר נחשב 'מעשה', כי השנאה פה היא גלויה, רואים אותה. ועל זה השאלות אומר, כי בגלל זה נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. כי הדבר נחשב, שעשו מעשה.

האמת היא, כי דעת הכסף משנה – כפי שאמרנו מקודם – היא תמוהה, כי הרמב"ם בספר המצוות כתב במפורש ההיפך. דיברנו על כך בזמנו, הבאנו כי הגר"י פרלא כבר תמה על כך, בביאורו על ספר המצוות לרס"ג.

גם כבר החקרי לב יורה דעה חלק ג' סימן כ' תמיה על כך, וכן בס' יד הקטנה, מנחת עני אות ג'.

שאלה מהקהל: לכאורה מלשון הרמב"ם עצמו בחיבורו, יש לדקדק כדבריו בספר המצוות, דלא כהבנת הכסף משנה בדעתו. שהרי כתב בזה"ל, ולא הזהירה תורה אלא על שנאה שבלב, אבל המכה את חברו והמחרפו, אעפ"י שאינו רשאי אינו עובר משום לא תשנא ע"כ. ואי מיירי במכהו ומחרפו שלא מחמת שנאה, מאי קא משמע לך, פשיטא שאינו עובר משום לא תשנא, שהרי אינו שונאו. וזהו גם כן מה שכתב ולא הזהירה תורה אלא על שנאה שבלב, אבל המכה וכו'. שזהו דבר והיפוכו, ר"ל לא הזהירה תורה אלא על שנאה שבלב, אבל שנאה גלויה, כגון המכה וכו'.

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. זאת שאלה מצוינת שרציתי להעלות אותה, אלא שאתה הקדמת אותי. לשיטתו לא מובן איזה חידוש יש בכך. ויש לעיין לכך במפרשים המצויינים בס' המפתח שבמהדור' רש"פ. והרחבתי על כך בס"ד בתשובה שעדיין לא נדפסה, ולקמן בשיעור ואתחנן.

כפי שאמרנו בעזרתו יתב', מסתברא ששיטת הרמב"ם היא, שבשנאה בגלוי אין את הלאו הזה. ולכן אמרנו, שזהו עלינו לימוד זכות, כי בזמנינו ח"ו העניין של שנאת חנם הוא גלוי.

אבל אינך יודע מה יש לו בלב, כי הוא לא מראה שום סימן לכך. ג' וישנו מצב ביניים, שזהו אדם שאינו מדבר עם חברו.

אמנם מסתמא חבירו מרגיש, כי פתאום הוא לא נותן לו שלום, אבל איננו יודע מהי הסיבה. מצד אחד, זה לא נשאר ממש רק בלב, כי רואים בעיניים שהוא לא נותן לחבירו שלום, אבל מאידך הוא לא עשה בפועל מעשה, הוא לא היכה את חברו. זהו משהו 'באמצע'. השאלה היא, האם הדבר הזה – שהוא באמצע – זה ג"כ נחשב שהוא עובר על לא תשנא את אחיך בלבבך.

הרא"ש אומר – לפי מה שאנחנו מסבירים – כי אם האדם אינו נותן שלום, זה לא נקרא מעשה.

והנה השאלות אומר, לגבי יוסף ואחיו, שזה נחשב שהם עברו על לא תשנא, כי כתוב ולא יכלו דברו לשלום. האם זהו מעשה, או שזה לא מעשה? לכאורה, זה נשאר בלב. מסתבר יותר, שהשאלות לשיטתו, כי הוא מחשיב זאת כן 'מעשה', מה שהם 'לא יכלו דברו לשלום'. אם כן ישנה לפנינו סתירה.

אבל נראה לי בס"ד, שישנו הבדל. כי שם כתוב, זיזנאו אותו, ולא יכלו דברו לשלום. השנאה שמה, היא היתה גלויה. אכן כאשר האדם אינו נותן שלום לחבירו, הוא אינו יכול לדעת מה יש לו, מה בדעת חבירו, מה בליבו, מדוע הוא לא נותן לו שלום. והגם שהוא רואה כי לא נותן שלום, אולי איננו חושב, לא יודע ולא משער, עד כמה השנאה שלו היא גדולה, ועל כן הוא לא נשמר מפניו. משא"כ אצל אחי יוסף, כתוב במדרש תנחומא הישן [פרשת וישב, אות ז'], כי לא רק שהם לא אמרו לו שלום, אלא הם גם לא היו משיבים לו שלום, כאשר הוא היה אומר להם שלום.

ישנו אדם, שחבירו לא נותן לו שלום, וזהו הולכים. וישנו אדם, שבא ואומר לחבירו שלום, אבל חבירו לא מחזיר לו. זהו בודאי נקרא 'גלוי'.

זהו ההבדל. הרא"ש מדבר, לגבי מי שהוא 'לא נותן שלום'. זה לא 'מעשה'. אבל

וכפי שאמרנו, ההלכה בזה היא כדעת הרמב"ם. למרות שהשאלות חולק על כך, התקבל כי נפסק להלכה ולמעשה כשיטת הרמב"ם. אם כן, יש לנו על מה להישען. לא להתייאש, מן הבחינה הזאת. ובעזרת ה', כפי שפוסקים בבית דין של מטה, כך יפסקו בבית דין של מעלה. כי העוון הזה של שנאת חנם, שבשבילו נחרב מקדשנו, לא יהיה בעוכרנו. אמן.

תיקון והבהרת הדברים שנאמרו בתחילת השיעור הקודם, בעניין ברכת רפאנו וכו' בשמונה עשרה, ואלו סוגי רפואה כוללת ברכה זו.

בהתחלת השיעור הקודם, הבאנו כי ישנה שאלה, למה אנחנו מתפללים בשמונה עשרה, רפאנו ה' אלהינו ונרפא? וכי אנחנו חולים? הרי כל הבקשות שם, הן שאילת צרכים. אנחנו מתפללים על עצמינו. א"כ למה רפאנו וכו', אם האדם אינו חולה?

הבאנו אז תשובה, ואמרנו כי המקור לכך הוא בספר חוות יאיר למהר"ר יאיר בכרך, כי הסיבה היא, משום שאין מישהו שאין לו איזה צורך ברפואה מסויימת, אפילו דבר קטן.

אמרתי את הכל בעלפה, מתוך הזכרון, בלי הכנה מוקדמת. ולאחר מכן – כאשר בדקתי זאת – ראיתי כי הדבר אינו מדויק. אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב.

ראשית, זה לא בספר חוות יאיר. אמנם כתב זאת מחבר הספר חוות יאיר, שהוא שו"ת, ולכך התכוונתי, אבל הדבר כתוב בספרו מקור חיים, על שלחן ערוך.

הוא שואל את השאלה, אולם אין לו תשובה. הוא רק עורר את השאלה. אבל התשובה כתובה ביעב"ץ.

בספר מקור חיים [על שלחן ערוך, סימן קט"ז] כתב בזה"ל, ולי צריך עיון, איך אנו אומרים 'רפאנו', דמיירי ברפואת החלאים כבש"ס, ואיך משויינן לכ"ע קצירי?

וכי כל העולם חולה? כל האנשים חולים?

וכן במ"ש 'לכל מכותינו', ועפ"י מה דקפדו רז"ל בגר מלומר אלהי אבותינו. והכי מצינו

דש"צ שלא התענה, לא יתפלל. א"כ לא יתכן רפאנו, אם אין המתפלל חולה. ואעפ"י דירמיה גופיה אמר רפאני, ולא היה חולה. ובכה"ג בדוכתי טובא מצאנוה בלשון מושאל. מ"מ הכא בחלאים ממש מיירי.

לגבי 'רפאנו', המדובר הוא על מחלה בגוף. כך הוא שואל. ונשאר בצריך עיון, כמו שפתח. לגבי מה שהוא אומר, 'דמיירי ברפואת החלאים כבש"ס', כוונתו לגמרא במסכת מגילה [דף יז:]. כי לכאורה, מי אמר ש'רפאנו' איירי על מחלות הגוף, אולי הכוונה על העבירות, על דרך שנאמר [ישעיהו ו', י'] וְשָׁב וּרְפָא לוֹ. גם הרפואה מן העבירות, היא נקראת רפואה. אבל מסקנת הגמרא שם, אינה כך.

הגמרא שם אומרת כך, שמעון הפקולי, הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. אמר רבי יוחנן, ואמרי לה במתניתא תנא, מאה ועשרים זקנים, ובהם כמה נביאים, תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר וכו'.

ובהמשך הגמרא אומרת, למימרא דגאולה ורפואה בתר סליחה היא, והכתיב [ישעיהו ו', י'] וְשָׁב וּרְפָא לוֹ. מתרצת הגמרא, שהוא לאו רפואה דתחלואים היא, אלא רפואה דסליחה היא.

ישנו פסוק, הַסֵּלַח לְכָל עֲוֹנֵינוּ, הַרְפָּא לְכָל תַּחֲלָאִינוּ. הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת חַיִּיכִי [תהלים קג ג'] – ד'. הסדר, שבתפילת שמונה עשרה. סלח לנו וכו', ראה בענינו וכו', ואח"כ רפאנו וכו'. אבל בפסוק [ישעיהו ו', י'] וְשָׁב וּרְפָא לוֹ, המדובר לגבי רפואה של סליחה. אם כן רואים דמיירי ברפואה דתחלואים'.

ישנו נדון בפוסקים, לגבי אלה שגרסו בברכת רפאנו וכו', 'זהעלה רפואה שלימה לכל תחלואי נפשינו', במקום 'לכל תחלואינו'. כך מביא מהר"י אלגאזי בנאות יעקב [דף ל"ז ע"ב], והוא אומר שזאת טעות לומר 'תחלואי נפשינו', כי הברכה הזאת היא לא על תחלואי הנפש, אלא על תחלואי הגוף. לדעתו זאת טעות, על פי המתבאר מהגמ' דלעיל. אולם

תשובת מרן שליט"א: אם כן, הקושיא היא יותר גדולה. וכי כולם הם חולים? ואם תאמר, שישנם שהם חולים, א"כ תאמר 'רפא ה' יתברך את החולים'.

אבל דבריך אינם מופקעים, ישנם כאלה שמשיבים כמו שאמרת. ישנם מפרשים המסבירים, כי רפאנו וכו' היינו, לפי מה שאמרו חז"ל כי כל ישראל הם נפש אחת. א"כ נכון שאנחנו איננו חולים, אבל ישנם כאלה שהם חולים, בבית החולים לא חסר חולים, ישנם הרבה. ומכיון שאנחנו כולנו נפש אחת, הדבר נקרא שאנחנו כביכול חולים.

ויש אומרים, כי אין הכוונה כלפי כולם, אלא שכאשר ישנו במשפחה מישחו שהוא חולה רח"ל, כולם סובלים. כולם בצער. כך אומר בעל כתב סופר.

אלו 'תירוצים'. הם קצת דחוקים, אבל ישנם המיישבים ככה. יש לדבריהם על מה לסמוך. בהמשך עוד נעמוד על כך בלנ"ד.

*

מהרי"ץ כותב בעץ חיים [דף מ"ה ע"ב] בזה"ל, כתב הגלאנטי בס' קול בוכים דף צ"ח ע"ב, אז"ל שלא נתקן ברכת רפאנו, כי אם על תלמידי חכמים, שרובם הם חולים, ובפרט בברכים כושלות עכ"ל. זהו מאחר שהם יושבים ולומדים תמיד. לכן צריכים לכוון בזה היטב.

עוד צריך אתה לתת לב, לבקש רפואה לחולי הנפש. כי רפואת הנפש, סיבה לרפואת הגוף. וזהו רפאנו ה', כלומר רפאנו ה' מחולי הנפש. וארפא מחולי הגוף. כי בסור חולי הנפש, יסור חולי הגוף.

מהרי"ץ מבאר את המלים, רפאנו ה' ונרפא. הכוונה היא, כי אם האדם חולה, אם הוא סובל יסורים, הרי הדבר בא מן העבירות.

ובענין הסלח לכל עונכי, הרפא לכל תחלאיכי [תהלים ק"ג, ג'].

לכן האדם מבקש מהקב"ה, תסלח לי, וממילא אהיה בריא.

וזהו שערוריה בגולה, שמבקשים תחילה על רפואת הגוף יעו"ש.

החיד"א בברכי יוסף [סי' קי"ז סק"ג] אומר, כי ישנם כמה מגדולי ישראל שרגילים לומר את הנוסח הזה. ואין ראיה הפוכה מהגמ' כי נכון שהמדובר על רפואת תחלואים, אבל כיון שזה כבר אחרי ברכת השיבנו וכו', אפשר לכלול גם את זה, להוסיף גם בקשה לרפואת הנפש יעו"ש.

הם גרסו כך במפורש, 'תחלואי נפשינו'. אבל למהר"י אלגאזי, לא היה נראה לו, שיגידו ויכתבו כך בצורה מפורשת. אלא צ"ל, רפאנו ה' אלהינו ונרפא, הושיענו וניושעה וכו' והעלה רפואה שלימה לכל תחלואינו. לא לומר, תחלואי נפשנו. והחיד"א מצדיק את הגירסא הזאת.

יש את רפואת הגוף, ויש את רפואת הנפש – דהיינו העבירות – וישנה עוד רפואה, כגון מ'מרה שחורה', וכדומה. מחלות נפשיות ממין אחר. נראה כי אפשר לכלול גם את זה.

הערה מהקהל: אולי גם מה שנקרא, רפואה מונעת. גם ברמב"ם ישנו מושג כזה. דהיינו, להימנע, לשמור את עצמו.

תגובת מרן שליט"א: אבל את זאת, האדם עושה לבד מעצמו. אולם בברכה, האדם מבקש מהקב"ה, שהוא יעשה לו את הרפואה. הוא – אדם שכבר יש לו חולי – מבקש מהקב"ה רפאנו וכו', בכדי שיצא מזה. משא"כ אם האדם נמנע מעצמו.

אולי כוונתך לומר, כי הוא מבקש מהקב"ה שימציא לו דברים, בכדי שהמחלה מראש לא תגיע אליו. גם זה יכול להיות. אבל, זה לא נקרא 'רפואה'.

המשך ההערה מהקהל: זה נקרא 'מדרכי הרפואה'. הגם שהאדם בריא, הוא נוהג על פי דרכי הרפואה.

תשובת מרן שליט"א: טוב. אפשר לקרוא לזה 'רפואה'. הינך צודק. יכול להיות מושג כזה, על דרך שאמרו 'להקדים רפואה למכה'.

שאלה מהקהל: אינני מבין מעיקרא מהי השאלה לגבי ברכת רפאנו, הרי אנחנו מתפללים בלשון רבים. האדם אינו מתפלל רק על עצמו, רפאנו וכו', אלא על הכלל.

תבקש בעצם על השורש של מחלות, כי האדם סובל בגלל העוונות שלו. זהו פירוש המלים, רפאנו ה' אלהינו, מן העבירות. ונירפא, בגופנו.

ברם, מהרי"ץ לא אומר לומר בפה את כל זאת, אלא רק לכוון על כך. אין להגיד את זה, בצורה מפורשת.

שוב ראיתי בספר בית תפילה למהר"ש חראזי דף קמ"ח, מלת רפאנו, כוללת כל מיני רפואות, כגון הגוף, הנפש, השבים, התורה, הגאולה, התחיה וכו' יעוש"ב.

התשובה לשאלה דלעיל, היא כדלקמן. שמעתי את התשובה הזאת רק בע"פ, מחכם אחד, הוא ידידנו הרב יוסף שלום עראמי זצ"ל, וכמדומה שלא ראיתי אותה באיזה ספר. אולם כעת לאחר שחיפשתי בספרים, ראיתי כי בספר ארחות ציון חלק ב' [פרק ז' דף קל"ד], הביא זאת בשם היעב"ץ בסידורו בית יעקב. אמנם לא מצאתי את הדברים בפנים, בסידור בית יעקב, אבל אולי הדבר נמצא באיזה דפוס מסויים.

עכ"פ כתוב שם בזה"ל, פירש היעב"ץ [בית יעקב רנ"ט], כי אין לך אדם, ואפילו הבריא וחזק בטבעו – למרות שהוא בריא ושלם – שאין בגופו איזה חולי נסתר, והקב"ה מרפאהו בדרך נסתר, כי אין בעל הנס מכיר בניסו. ע"כ.

יכול להיות, שהוא לא מתכוון ממש למה שאנחנו אמרנו. כי הוא אומר, שאולי ישנה לאדם מחלה שהוא אפי' לא יודע עליה. לפעמים, עד שמתגלה לאנשים שיש להם איזו מחלה, עד שנודע להם על כך, עוברים מספר חדשים. הם בכלל לא הרגישו בחולי. אבל אנחנו אמרנו, כי המדובר שישנו משהו קטן, שהוא כן יודע, רק שהוא לא שם לב שיש לו איזו בעיה.

הערה מהקהל: אולי זה כמו ברכת אשר יצר וכו', רופא כל בשר ומפליא לעשות. 'כל בשר' דייקא.

תשובת מרן שליט"א: בספרים מסבירים, כגון יערות דבש להגרי"א, כי ברכת רופא חולי

עמו ישראל שבשמונה עשרה, היא בעצם לגבי רפואות מיוחדות לעם ישראל, שאינם בדרך הטבע. אולם ברכת רופא כל בשר ומפליא לעשות, שבחתימת ברכת אשר יצר, זהו דבר המשותף לכל העולם. דהיינו, רפואה של כל הגוף, שהקב"ה מבריא את כל הגוף, בצורה טבעית ע"י הפעילות של-גוף. הקב"ה עושה, שלא יתעפש האוכל ח"ו בבטן, ושיפלוט אותו, וממילא הדבר אינו מזיק לו.

שאלה מהקהל: אולי כאשר אומרים 'רפואה', הכוונה למניעת מחלה. ורופא כל בשר, מונע את זה מראש.

תגובת מרן שליט"א: יכול להיות.

תשובה לשאלה, מדוע צריכים לומר את הבקשה שאחרי שיר השירים, ריבון כל העולמים וכו', בעמידה.

ידידנו הרב ליאור מאיר מעלם הי"ו, מהעיר רכסים ת"ו, שאל לגבי מה שאמרנו [בשיעור פינחס התשפ"ה], כי את הבקשה ריבון כל העולמים וכו' [שאחרי שיר השירים], יש לומר אותה בעמידה. הוא אומר, שהוא בירר בהרבה בתי כנסיות – נוסח שאמי, אשר רגילים לומר את הבקשה הזאת – והם אומרים אותה מיושב.

עניתי לו, כי הדבר כתוב במפורש בשתילי זיתים [סימן רס"ז סוף סק"ג] בזה"ל, ומוכרח השליח ציבור לעמוד ולומר הבקשה וכו', ואומר ובזכות טעמיו וכו'. הוא כותב במפורש, 'עומד'. היה פשוט אצלו, שאומר זאת הש"צ בעמידה.

וכך לגבי כל דבר, אשר אומרים אותו בציבור. כל דבר שנאמר בפני הציבור, צריכים לומר אותו בעמידה, מפני כבוד הציבור. כגון הקורא מגילת אסתר, עליו לעמוד. כמפורש בש"ע סימן תר"צ סעיף א'. שאלתי אותו, כאשר מישו אצלכם 'מסדיר את התפילה', האם הוא עומד? בודאי שהוא עומד. א"כ ה"ה בנ"ד, למה שלא יעמוד?

הערה מהקהל: נכון כי כך המנהג, כי מי שמסדיר התפילה עומד. אך יש מקומות שהמסדיר יושב.

כמה שנים בסייעתא דשמיא, להכשיר את הקרקע ולקבל הקצאה מסודרת עבור בית הכנסת, בהסכמת והמלצת כל רבני הישוב שליט"א. ומאז ועד היום, מתגלים קשיים כל הזמן, ומניעות רבות ומגוונות חדשים לבקרים, שלא מאפשרים להוציא הדברים לפועל ולברך על המוגמר.

אי לכך חשבתי מזה זמן להתעורר (ומגו דְּזִכְיָנָא לנפשאי, זכינא נמי לאַחריני) שהעיקר חסר מן הספר, ומלבד ההשתדלות, יש להתפלל ולהתחנן לה' יתברך על כך שיתרבה כבוד שמים, ונזכה למבנה של קבע מכובד ומרומם כראוי וכיאה.

וחשבתי שהמקום הראוי לכך הוא בברכת בונה ירושלם, כשאומרים 'ובנה אותה בנין עולם'. אעפ"י שהמכוון כמובן לבנין ירושלם ובית המקדש, אבל כלול בזה גם בנין בית מקדש מעט, עד שיכונן ויִבָּנֶה בית מקדשנו ותפארתנו.

ובכן אחרי שאני מבקש על בנין ביהמ"ק, אני רגיל להוסיף בנוסח זה, 'עד שיבנה ביהמ"ק בב"א, יהי רצון שנזכה לבנין בית מדרשנו ע"ש מהרי"ץ זצוק"ל, שיכונן בקדושה ובטהרה ובקלות ובמהירות, להגדיל תורה ולהאדירה, ויסורו כל המפריעים לדבר זה, ויכונן הבית באהבה ואחוה שלום ורעות, אמן ואמן'.

אפשר במחשבה, או אפילו בפה, כמבואר בש"ע סימן קי"ט סעיף א'. והוסיף לי מרן שליט"א, שאם מוסיפים בפה, עדיף לא בכל התפילות, ולא באופן קבוע, אלא מדי פעם כפי המזדמן. וכדבריו ראיתי גם בפסקי תשובות שם, סוף אות א' עיי"ש.

ואם במחשבה, כמובן שאפשר בכל עת ובכל זמן, וגם באופן קבוע.

חשוב להוסיף, שלאחר שמרן שליט"א שמע ממני הנוסח הנ"ל, ביקש ממני להוסיף לבקשה זו גם את בית מדרשו בבני ברק, ומהנסיון האישי, יש בזה רווח גדול, שמתחזקת על ידי זה הכוונה הפשוטה בברכת בונה ירושלם, שנזכה לבנין בית

תשובת מרן שליט"א: זה אצלם כנראה שריד מהמנהג הישן שכל הקהל הסדירו יחד, כאיש אחד.

לגופו של עניין, צריך להתיישב להבין א"כ למה בברכות השחר כשהש"צ אומר אותן להוציא את הקהל ידי חובתם, הוא אומר מיושב. מאידך בתפילה על הפרנסה, הוא עומד. וכן רפאני וישתבח. אפילו שכל הקהל יושבים. בשלמא המהולל וברוך שאמר שעומדים עמו. לגבי דרשות, זכורני כי רבינו בחיי בספרו כד הקמח כתב לעמוד, מפני כבוד הציבור, ואכמ"ל.

שאלה מהקהל: לגבי עמידה בבקשת רבון כל העולמים, כיצד נוהגים בבלדי, שגם הם אומרים בקשה זו כשקוראים שיר השירים בפסח שנים מקרא ואחד תרגום.

תשובת מרן שליט"א: בכל בתי כנסיות שהייתי, לא אמרו בקשה זו גם אז, וגם הרב שמעון צאלח לא הדפיסה בסוף תכלאל ע"ח חלק שני שבמהדורתו, ש"מ כי גם בביהכ"נ של מהרי"ץ לא נהגו לאמרה אפילו אז.

מכתב שפירסם הרב ליאור מעלם הי"ו, לגבי כוונה בברכת בונה ירושלם גם על בניית בית הכנסת ע"ש מהרי"ץ זע"א שבעיר רכסים ת"ו. כוונת הגר"י אברמסקי זצ"ל במלים 'ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם', כלפי השתלות איברי בשר, וקבלת עירווי דם. ותוספת דברים ממרן שליט"א בעניין.

ישנה לנו כעת הזדמנות, להביא את המכתב שהוא פירסם בעיר רכסים ת"ו, שהוא עניין ימי בין המצרים.

לק"י ערב שבת קודש פרשת מטות התשפ"ה בשל"ו.

אל אחי ורעי, מתפללי בית הכנסת ובית המדרש ע"ש מהרי"ץ זצוק"ל, בעיר רכסים.

שלום וברכה.

כבר מעל עשרים שנה שאנו מתפללים במבנה זמני ולא מכובד כראוי לבית ה', וכמו שיש לשאר הקהילות.

אחרי שנים רבות של משפטים, דיונים ומאמצים רבים מאד, עלה בידינו כבר לפני

המקדש. וזאת משום שכל מה שיותר נוגע וקרוב לליבו של אדם, יבקש עליו ביותר כוונה, ובלב ונפש. וא"כ בקשה על בנין בית הכנסת, קרובה ונוגעת לליבנו, ומתוך כך יתעורר האדם שלא תהא כהנת כפונדקית, ולא יתכן שלא נבקש על העיקר (ביהמ"ק) בלב ונפש לפחות כמו על בית הכנסת.

וממילא מרויחים לחזק ביותר את הכוונה הפשוטה על בנין ביהמ"ק, גאולתנו ופדות נפשנו, ובפרט בימים אלו.

הכו"ח לכבודה של תורה,

מאיר ליאור מועלם.

יישר חיליה לאורייתא, והמקב"ה ימלא כל משאלות ליבו וליבנו לטובה ולברכה בקרוב. ישועת ה' כהרף עין.

מסיבה נוספת, אמרתי והבאתי זאת, כי הוא עורר אותי לעוד דבר מעניין.

הגר"י אברמסקי זצ"ל – בעל חזון יחזקאל – אמר, כי כאשר הוא אומר בברכת המזון, ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם, הוא מכוון על כך שלא יצטרך לקבל 'השתלות' של בשר, ולא עירוי דם. מנות של דם. זהו פלא עצום.

הדבר מובא בספר פניני רבינו יחזקאל, חלק ב' דף ל"ו. שם זה כתוב בקצרה. ובספר אלופינו מסובלים [דף נ'], כתוב זאת בהרחבה בזה"ל, כאשר סיפרו לו – להגר"י אברמסקי

– בזמנו, על האמשינובר רבי, ר' מאיר זכר צדיק וקדוש לברכה [אשר היו הם ידידים זה לזה, שם בבית וגן], שהוא חולה והוא מתייסר ביסורים בבית חולים, ומישהו סיפר לו שעשו לו עירוי דם והשתלות, הרב אברמסקי הרצין ואמר למספר, "אני אגיד לך. אני מתפלל על זה, שלוש פעמים ביום. בברכת המזון אומרים, ונא אל תצריכנו ה' אלהינו, לא לידי מתנת בשר ודם וכו'".

מתנת בשר, זה השתלה של בשר. ומתנת דם, זה מנות דם. וכאשר אני מברך שלוש פעמים ביום ברכת המזון, ואני אומר ונא אל תצריכנו ה' אלהינו לא לידי מתנת בשר ודם, אני מכוין ומתפלל על זה.

תמה הבחור ואמר, "רבי, זה הפשט של לא לידי מתנת בשר ודם?"

אמר לו, "אני אגיד לך. כל מה שלוחץ ליהודי על הלב, והוא מוצא מקום להכניס את זה במלים של תפילות והברכות שתיקנו אנשי כנסת הגדולה, אדעתא דהכי הם כיוונו. זה נכנס בכוונת אנשי כנסת הגדולה".

זהו קרוב למה שדיברנו בזמנו [בשיעורי מוצש"ק וילך וכי תבוא התשפ"ג, ומוצש"ק וירא התשפ"ה], בעניין המלים בברכת מודים שבשמו"ע 'אתה הוא לדור ודור, נודה לך ונספר תהלתך'. אמרנו כי שם הוא המקום, להתפלל על הצאצאים, שהקב"ה יהיה איתם, 'לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך', שגם הדורות הבאים אחרינו ימשיכו להודות לך ולספר תהלתך כל' לעסוק בתורה ולהנחילה לצאצאינו יעוש"ב.

ברם, ישנו הבדל. חושבני, כי בנ"ד קשה להגיד שאנשי כנסת הגדולה התכוונו לכך.

ראשית, המלים ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם, אצלינו התימנים זה לא נמצא בברכת המזון, אלא רק ב'סדר הרחמים' שביום הכיפורים, הרחמן פרנסנו, הרחמן כלכלנו, הרחמן לידי מתנת בשר ודם אל תצריכנו. ויש את המלים הללו, גם בתפילה על הפרנסה.

אבל אינני יודע, האם אפשר לומר שאנשי כנה"ג כיוונו לכך, כי בזמנם לא היה השתלות בשר ועירוי דם. הרפואה מקרוב השתכללה, עד שעשו את הדברים הללו.

אבל מ"מ, הגם שאנשי כנה"ג לא התכוונו לכך, עכ"פ הקב"ה שם להם את זה בפיהם, למרות שהדברים יתחדשו ויהיו רק במשך הדורות. הרי אנשי כנסת הגדולה היו מאה ועשרים זקנים, ומהם כמה נביאים, את כל התפילות הם יסדו ברוח הקודש, א"כ זה יתכן הגם שהם עצמם לא כיוונו לכך. זהו כפי שהבאנו כמה פעמים, שאפשר לפרש כמה דברים ברמב"ם, שהוא בעצמו לא התכוון אליהם, כיון שהחיבור היה ברוח הקודש. אין

במי"ם נח, ולקמן במזמור קי"ט פס' קס"ז, תיבת 'שמרה' בשוא נע. וגם מש"כ מהרי"ן, וכן נמסר תרין גריש, מדוע כתב וכן נמסר, ממי נמסר.

אודה מאד לכת"ר שליט"א שמפנה מזמנו העמוס לענות על שאלותי, וכן אודה מאד על שיעוריו הנפלאים מפז ונופת צופים, הנמסרים מדי שבוע במוצש"ק.

יהי רצון שה' יתברך יתן לכת"ר שליט"א כוח ובריאות עדי זקנה ושיבה להנהיג את עדתינו ביד רמה, ובשובה ונחת עד ביאת גואל צדק, שיחזק בדק אכי"ר.

מצפה ומייחל לשובתו הרמתה,

הצב"י נתנאל קרני הלוי יצ"ו.

מהו ההבדל? למה זה 'שְׁמֶרָה' [בלי געיא בשי"ן, והשוא שבמי"ם נח], וזה 'שְׁמֶרָה' [עם געיא בשי"ן, והשוא שבמי"ם נע]?

ומה הפירוש, 'וכן נמסר'? ממי הדבר נמסר?

ובמכתב נוסף הוא כותב כך, לק"י יום שני י"ג סיון התשפ"ה, בשל"ו לשטרות.

לכבוד מורנו ורבנו ועטרת ראשנו, צניף תפארתינו, מקים עולה של יהדות תימן המעטירה, בספריו הנפלאים והמאירים לארץ ולדרים עליה, ובשיעורים הנפלאים המתוקים מדבש ונופת צופים, מעוז ומגדול, הגאון הגדול, כש"ת רבי יצחק רצאבי שליט"א, מנהיגה של יהדות ק"ק תימן יע"א.

אחדשה"ט שלום וישע רב!

א' הנה לפני כמה זמן כתבתי לכת"ר שליט"א על מה שאנו אומרים בתפילת שחרית במזמור לדוד אליך וגו' את הפסוק שמרה נפשי והצילני וגו', ועל תיבת 'שמרה' כתב מהרי"ן בחה"ד וז"ל, שמרה נפשי, קמץ שבשי"ן חטף, והשוא שבמי"ם נח ע"כ. ומאידך לקמן במזמור קי"ט פס' קס"ז, שמרה נפשי עדותיך וגו', כתב מהרי"ן בחה"ד וז"ל, שמרה נפשי, השוא נע. וכן נמסר תרין גריש ע"כ. והקשיתי ע"ז כמה קושיות יעו"ש.

ואחר כמה זמן ראיתי שיש עוד מקום שכתוב בתהלים תיבת 'שמרה' נפשי כי חסיד אני,

חובה, שהוא עצמו התכוון לכך. וכמ"ש בס"ד גם בנפלאות מתורתך פ' פינחס ע"פ יום תרועה, ועוד עניינים דומים.

[וזהו לשיטתו, אבל לפי האמת תיבות אלה בברכת המזון, אינן מיסוד אנשי כנסת הגדולה אלא תוספת מאוחרת, דהא אנן לא גרסינן להו, והרי לא יתכן שנשמיט מה שיסדו אנשי כנסת הגדולה, וכאשר הערתי כבר בשיעור הקודם נגד המלגלים עלינו שברכת המזון שלנו קצרה. איתמר].

תשובה למכתב שאלות מאת הר"נ קרני הי"ו. א' בעניין קריאת המלה 'שְׁמֶרָה', בספר תהלים. ב' בירור דברי מהרי"ן בע"ה, שעיקר הכוונה באמירת הפסוק פותח את ידיך וגו', צריכה להיות בסדר היום ובמנחה. ג' בעניין הוספת תארים מפורזים לתלמידי חכמים, כגון 'הגאון'.

ידידנו הרב נתנאל קרני הי"ו – זה שזכה ועשה את המפתחות לספר שלחן ערוך המקוצר, חלק יורה דעה, קדושה. וכן חא"ה, נישואין. ירבו כמותו בישראל. דרך אגב, ישנו עוד חלק שצריך מפתחות, וזהו חלק חושן המשפט. מי שיזכה לעשות זאת, ברוך יהיה. ישנן מפתחות על כל הכרכים, חוץ מהחלק השמיני – הוא שאל שאלה מעניינת בזה"ל, לק"י יום חמישי כ"ו ניסן התשפ"ה, בשל"ו לשטרות – סמוך ונראה להילולת גאון רבני תימן ותפארתם מהרי"ן זצוק"ל זי"ע"א.

לכבוד מו"ר ועט"ר, צניף תפארתנו, מורה דרכינו ונתיבותינו, מנהיג עדתינו, הגאון הגדול, מעוז ומגדול, כה"ר יצחק רצאבי שליט"א, ראש ביהמ"ד "פעולת צדיק" ומוסדות "יד מהרי"ן" ו"נתיבות מהרי"ן".

אחדשה"ט, שלום וישע רב.

הנה בתהלים [כ"ה, כ'] כתוב, שְׁמֶרָה נַפְשִׁי וְהַצִּילֵנִי וגו'. וכתב ע"ז ג"ע מהרי"ן זי"ע"א, שְׁמֶרָה נַפְשִׁי – קמץ שבשי"ן חטף, והשוא שבמי"ם נח עכ"ד. אולם לקמן [קי"ט, קס"ז] כתוב שְׁמֶרָה נַפְשִׁי עַד־תֵּיךְ וגו', וכתב ע"ז ג"ע מהרי"ן זי"ע"א, השוא נע, וכן נמסר תרין גריש עכ"ד.

ורציתי לשאול את כת"ר שליט"א, מדוע במזמור כ"ה פס' כ' תיבת 'שמרה' קריאתה

וזה במזמור פ"ו פס' ב'. ושם מהרי"ץ כתב ע"ז וז"ל שמרה, השי"ן בגעיה והשוא נע. וכן כתב רד"ק, וכן מבואר בזהר פרשת פינחס ע"כ. וגם ע"ז יש לשאול, מדוע כאן כתב מהרי"ץ שצ"ל השי"ן בגעיה, והשוא נע וכו'.

*

לאחר מכן, הוא שואל שאלה נוספת וז"ל, כתב מהרי"ץ בתכלאל ע"ח ח"א [דף י"ח ע"א, ד"ה תהלה לדוד] שתהלה לדוד הוא רק בסדר היום ובמנחה, ומקורו מהזוה"ק פר' פינחס [דף רכ"ו ע"א].

והשאלה היא, הרי מרן השו"ע [סימן נ"ז סעיף ז'] כתב וז"ל, צריך לכוון בפסוק פותח את ידיך, ואם לא כיוון צריך לחזור ולאמרו פעם אחרת ע"כ, ומשמע מדבריו שצריך לכוין גם בפסוקי דזמרה ולא רק בסדר היום ובמנחה, כמו שכתוב בזה"ק.

מהרי"ץ אומר, כי עיקר הכוונה היא, בסדר היום ובמנחה. כבר הבאנו את דבריו בעבר [שיעור מוצגש"ק תולדות התשע"ו]. מהרי"ץ כותב שם [בע"ח דף י"ח ע"א] בזה"ל, ודע, דסגולת אמירת תהילה זו לפרנסה, הוא דסדר היום ודמנחה דוקא. ועיין זוהר פינחס דף רכ"ו ע"א.

על זה כותב השואל דלעיל, וחיפשתי בספרי זמנינו, ולא ראיתי מי שיעיר בזה מדברי הזוה"ק, וצ"ע.

*

בהמשך, הוא – ידידנו הר"נ קרני נר"ו – שואל עוד שאלה, וז"ל, ועוד כתב מהרי"ץ [שם דף י"ט ע"ב, בד"ה הללויה] וז"ל, הללויה הללי נפשי את יי, כתב הרי"ף 'את' לרבות תלמידי חכמים, שמצוה להללם ולספר בשבחם, וזהו כבוד התורה ע"כ.

והלום ראיתי בספר תומת ישרים על הספר הקדוש מסילת ישרים להראשל"צ הגרש"מ עמאר שליט"א חלק ב' [עמ' תקפ"ז] כתוב בזה"ל, אנו טועים וחושבים שכל שישבחו אותנו, כך מעלתנו תהיה גדולה וחשובה יותר. דורנו הוא דור של 'אסדר בשבחין'. הרב פלוני הוא כזה, והרב אלמוני הוא כזה

ע"כ. ועיין עוד בספר שדי חמד ח"ג ערך חנופה, ודון מינה ואוקי באתרין. ביקרא דאורייתא ובכבוד רב לכת"ר שליט"א, נאמן אהבתו כל הימים, תלמידך הקטן הצב"י נתנאל בר"ד קרני הלוי יצ"ו.

*

נתחיל עם העניין האחרון שהוא כותב. הוא ציין במכתבו, 'עיין שדי חמד, ערך חנופה'. אבל נתחיל במ"ש בספר תומת ישרים [ח"ב פרק ט"ז דף תקפ"ז], כי זהו דבר מעניין.

כתוב שם כך, אנו טועים וחושבים, שכל שישבחו אותנו, כך מעלתנו תהיה גדולה וחשובה יותר. דורנו הוא דור של 'אסדר בשבחין', הרב פלוני הוא כזה, והרב אלמוני כזה, עד שלפעמים אומרים תארים, שכלל לא קשורים ולא שייכים לאותו אדם, וזו בושח לשמוע אותם.

פעם היו מדקדקים בתארי החכמים, על פי הגדרות קבועות ומדויקות. כשרבנו חיים בן עטר זיע"א סיים לכתוב את ספרו חפץ ה', נתנו לגדולי הדור בעיר פאס כדי לקבל את הסכמתם. חברי בית הדין היו גדולי העולם, קדוש ה' רבי יהודה בן עטר אב"ד פאס, רבי יעקב אבן צור, ורבי משה בן מלכא.

בהסכמתם לספר הם כתבו, "החכם השלם כה"ר חיים בן עטר". כה"ר דהיינו ראשי תיבות 'כבוד הרב רבי'. אך רבנו אור החיים ביקש מהם שיוסיפו אות אחת ויכתבו כמה"ר, דהיינו 'כבוד מורנו הרב רבי'. תוסיפו עוד מי"ם, מזרנו.

והסביר את בקשתו, כדי שכך יקנו את הספר. שמא יגידו, מחבר הספר הוא רב פשוט.

כמובן ששם לא היו כותבים את התואר 'גאון', מאז שנפטר הרי"ף.

וגם לא הסכימו להוסיף ולכתוב כמה"ר, כבקשת אור החיים ע"ה. למרות שמדובר באור החיים, לפי דעתם זה היה התואר שלו, ולא הוסיפו. האב"ד רבי יהודה בן עטר, אמר

שליט"א: זה היה רק בשלב מסוים, אבל לאחר מכן נטה השדי חמד מכך, וחזר להסתפק, ולצדד צדדים שונים, כמבואר למעיין שם. אבל הוא מביא, מכמה ספרים, ואת מה שכתבו אליו כמה מגדולי ישראל.

וזה לשונו שם, אך ראיתי במכתב רב אחד מידידי יצ"ו, עצה טובה קמשמע לך, לכתוב תואר גאון לכל אשר בשם רב יכונה, כי העדר תואר זה נחשב להעדר כבוד בדורינו.

גם ידידי הגאון הנפלא אבד"ק שאוויל מח"ס היקר זכר יהוסף (ועוד) יצ"ו, כתב לי על רב אחד, אשר הגאון הנ"ל יצ"ו כתב לו (בתשובה ששלח לו על שאלתו) תואר הרב וכו', וכשהדפיס תשובתו ראה שהמיר תואר הרב וכו' בתואר הגאון וכו', ושהתנצל לפניו כי היה מוכרח לזה, שלולא זאת יאמרו הבריות שלא נחשב בעיניו.

ובידי הוה עובדא, שרב אחד יצ"ו שלח לי איזה חידושי תורתו, ובהודיעי אליו כי לא היה לי פנאי לעיין בהם, כתב לי שכבר הבין שלא מצאו דבריו חן בעיני, ממה שלא תארתיו בתואר הגאון, כמו שמתאר אותו גדול מפורסם בדורנו יצ"ו. ומאז ביטלתי דעתי ורצוני, מפני דעת ועצת ידידי הרב המייעץ הנ"ל, ואתנהג להשתמש בתואר 'הגאון' לרבנים רבים יחיו וכו'.

ובהמשך הוא מביא בזה"ל, והנה עתה הישגתי שו"ת מעשה איש, להרב הגאון יש"א ברכה ראשון לציון יצ"ו, וראיתי שם בחלק ח"מ סי' יו"ד, הן לא שאלה תשובה מהרב שלום הדאיה יצ"ו, על מה שנשאל במה לתאר תארים גדולים, שלדעת השואל יש איסור משום ולא תחניפו וכו'.

והיתה תשובתו, שאם מתארים בתואר יותר מדאי לעין, כל הא ודאי מיחזי כשיקרא. אבל לתאר בתארים גדולים, לאיש שאינו מכיר היטב, ויוכל להיות שהוא ראוי לאותם התארים, אין בזה חשש (כך הבנתי בכוונתו, ויש לפקפק הרבה בדבריו כאשר יראה הרואה שם).

לאור החיים במליצה, אני אמרתי 'כהר השם', ואתה רוצה 'כמוהר' הבתולות. לא הסכימו להוסיף מי"ם.

לגבי, 'אני אמרתי כהר השם', נראה כי זאת טעות. אין פסוק כזה.

הדברים מזעזעים, בפרט מאחר שאנחנו יודעים היטב מי זה מהר"ר חיים בן עטאר.

הספר שלו חפץ ה', הוא על מסכתות הש"ס, ונודע שהוא מעיין עצום, חריף ומעמיק וכו', עד שהחיד"א כתב עליו בספרו שם הגדולים שהעיון שלו בתלמוד 'מבעית' לפי ערך דורנו, סגנון שהרמב"ם כתב בהקדמתו לפיהמ"ש על הר"י אבן מיגאש.

ולא הסכימו לכתוב עליו תואר 'מורינו'. אמנם הוא היה אז צעיר, ולא פקע שמו בעולם.

בדרך מליצה אומרים כי 'גאון', זה מי שלא יודע פירוש רש"י. כי הגאונים היו לפני רש"י...

*

בספר שדי חמד [הנז"ל, מערכת ח"ת, כלל ק"מ, ערך חנופה] האריך על כך, וכתב בזה הלשון, מה שנשתרבב המנהג בזמנינו להפליג ולהרבות בתארים, הרב הגאון המפורסם, הגאון האמת, וכיוצא. זה כמה אשר שומה בלבי, כי לא נכון הדבר, ויש בזה משום חשש חנופה.

השדי חמד מתלבט, כי זה נראה חנופה, לכתוב כאלה תארים. כל אחד 'גאון'?

ולא איסתייעא מלתא לעמוד על הפרק, פרק זה בור"ר, דין זה. אם יש לחוש בזה, או לא. ודרכי היה לצמצם בתארים בכל מאי דאפשר, ולא לכתוב תואר הגאון, זולת לגדולים המפורסמים בדורנו יחיו.

הוא כותב כיצד היה מתלבט, מה לכתוב, וכיצד לכתוב. היו לו הרבה התלבטויות. כי מצד אחד, ישנם כאלה הנעלבים, אם לא כותבים להם את התואר הזה. הוא לא כותב מסקנא ברורה, מהי המסקנא שלו [הערת העורך: לקמן בסוף ד"ה ובידי וכו', לכאורה הוא כותב כיצד נהג למסקנא. תשובת מרן

– מביא, כי ישנו לכך מקור מספר המצוות לרמב"ם.

וזה לשונו שם, כתיב בתורה בפרשת קדושים, מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן. וכתב בספר המצוות להרמב"ם [מצוה ר"ט], היא שציונו לכבד החכמים, ולקום מפניהם, ולגדל אותם וכו'. ובחינוך [מצוה רנ"ז] כתב וז"ל, לכבד חכמים ולקום מפניהם וכו'.

היוצא לנו מדבריהם – מדברי הרמב"ם וספר החינוך – שראוי לכבד חכמים בכל ענייני הכבוד. ולפי זה, בעת שנביא דבריהם בספר, ראוי לתאר אותם בכל מיני התארים הראוי להם, שזה להם לכבוד ולתפארת.

יש כאן חידוש גדול, שאינני יודע לו חבר, כי מה שכתוב 'לקום מפניהם', זהו רק פרט אחד. אבל צריך לכבדם, בכל ענייני הכבוד. כך הוא כותב.

מצד אחד, יש להעיר לכאורה כי הרמב"ם בחיבורו לא הביא את זה. אבל אמרנו בס"ד, אם אתם זוכרים, הבאנו בזמנו כי מה שכתוב בסהמ"צ, זה כביכול נחשב כאילו כתוב בגוף החיבור. מה שהרמב"ם סתם פה, הוא פירש במקום אחר. זה כמו ספר אחד. אין ראיה מכך, שבהל' תלמוד תורה הרמב"ם לא כתב זאת. כך מן הבחינה הזאת.

אולם לפי מה שהוא כותב בספר המצוות, שצריכים 'לגדל אותם', דהיינו לגדל תלמידי חכמים, הבין בעל ביכורי שלמה כי מכך ישנו מקור שצריכים לתאר אותם בכבוד גדול. כפי שהוא כותב שם [בסוף ד"ה כתוב וכו'], אם כן מוכח, דכל-שכן דראוי לפאר את החכמים ולשבחם, בעת שמזכירים אותם. דהיינו בין כשמזכירין אותם בפה, או בספר. דמאי שנא.

מאחר שספר המצוות הוא מתורגם מלשון ערבי, ע"כ כשרוצים לדייק צריכים לבדוק את המקור בערבית. ואכן בדקתי זאת, ואז ראיתי כי נופלת הראיה שלו. אמנם ככה תירגמו, 'לגדל אותם', אבל לפי לשון הרמב"ם במקור בערבית, לא כתוב כך, אלא כתוב 'תעצימא להם', דהיינו גדלה – עצמה – להם. 'תעצימא'

והרב יצ"ו כתב בתשובתו לאמר, ראיתי דבריו טובים ונכוחים. מהיכא תיתי שיקרא זה בשם חנופה, לאדם שראוי לנהוג בו כבוד, ומוסיפים על כבודו הראוי לו? ואינו – צ"ל ואיני. יב"ן – רואה שום צד חנופה, כי אם לאיש רע מעללים, אשר מנעו ה' מכבוד, ומכבדים אותו.

ואף על מה שחשש המשיב הנ"ל, משום מיחזי כשיקרא, כתב דאין לחוש. והביא על זה פלוגתא דב"ש ובית הלל בכתובות דף י"ז ע"א, כיצד מרקדין לפני הכלה. דאמרו ב"ה, כלה נאה וחסודה. מכאן אמרו חכמים, שתהא דעתו של-אדם מעורבת עם הבריות, לעשות לכל איש כרצונו. וכתבו התוספות, דלב"ש אין להם לחכמים לתקן להיזקק לדברי שקר. מכלל דלב"ה, יש לחכמים לתקן בכי האיי גוונא. וקיימא לן בסימן ס"ה בבית הלל.

ונשא ונתן בדברי הפרישה שם, וכתב שבשיטה מקובצת שם הביא שני פירושים בהא ד'תהא דעתו מעורבת עם הבריות'. א' שחייב לשבח את הבריות, אף שאין השבח בהם. ב' שתהא דעתו נוחה עם הבריות, כדי שיקלסו אותו כולם, אף שאינו הגון כל כך. כמו שמקלסין הכלה, אף שאינה הגונה כל כך. ולמד מזה, דהוא הדין שמותר להוסיף בתואר חבירו, אף שאינו כדאי לכך, ואין בזה משום חנופה ושקר.

אין בזה צד חנופה, והדבר לא נחשב שקר. אכן אם מדובר באדם רע מעללים, אזי אסור לכבד אותו. משא"כ מי שאינו כך. אבל מצד שני, אין לרדוף אחרי התארים.

*

לאחר מכן, במערכת כא"ף [כלל קנ"ז], השדי חמד כותב, כי הוא שלח על כך מכתב שאלה לבעל ביכורי שלמה, לגבי הספק שלו האם לגדור שלא להרבות בתארים וכו', והוא ענה לו – כך הוא מצדד – שהדבר הוא בסדר. כותבים כפי המקובל בדורות שלנו, לכתוב את התארים הללו. והוא – בעל ביכורי שלמה

בעניין הפרנסה – במזמור תהלה לדוד וגו' – הוא רק בסדר היום ובמנחה. לטענתו, אף אחד לא הביא זאת.

האמת היא, שכבר עמדנו על עצם הנושא בס"ד בזמנו [בשיעור מוצש"ק תולדות התשע"ו בשכ"ז], על כן לא אאריך על כך כעת. הסברנו שם, כי מהרי"ץ הביא זאת בשם הזוה"ק, אולם בעצם ישנם שם שני תירושים. ויתכן כי הסיבה שמהרי"ץ העדיף את התירוש השני, כי כתוב שם 'הכי אוליפנא', ע"כ נראה כי זהו יותר עיקר.

יש להעיר דמהרי"ץ דקדק לכתוב דסגולת אמירת תהלה לדוד זו לפרנסה, הוא דסדר היום ודמנחה דוקא וכו' ע"כ, דהיינו דוקא לעניין הסגולה. אבל לעניין הכוונה, בודאי זהו גם בזמירות, וכדמוכח נמי מדבריו התם בתר הכי בד"ה תהלה יעו"ש. ולא עיינתי בזה. איתמר.

*

ולגבי שאלתו הראשונה, בעניין הפסוק בתהלים [פרק קי"ט, פסוק קס"ז], שְׁמִיָּה נִפְשִׁי עֲדֹתִיךָ.

הכלל הפשוט והידוע הוא שכאשר יש געיא והשוא נע, זה לשון עבר. וכאשר אין געיא שאז השוא נח, זה לשון ציווי. אך מה שמהרי"ץ אומר, כי נמסר על זה 'תרין גריש', לא ברור. האם מישוהו מבין, מהו 'גריש' בנ"ד? בשלמא 'נמסר', זה פשוט, נמסר במסרה, וכדלקמן, והיא מיסוד חכמי טבריה לפני כאלף שנה, שהיה להם מסורת עד עזרא הסופר, כנזכר בהקדמת הרב מנחת שי.

הדבר נראה ממש תעלומה גדולה. התלבטתי בכך הרבה מאד. הרי אין כאן טעם גריש, שצורתו ידועה. ויש רביע מוגרש, בטעמי אמ"ת, שצורתו כמו טָרַס בטעמי כ"א ספרים. הרי 'שמרה נפשי', זה בשופר הולך בכל הספרים. גם במסרה קטנה שבדפוס כתוב קרוב לכך, 'תרין גרשי' בִּסְפָּרָא. דהיינו שיש שתי מלים כאלה בספר תהלים, ולא מובן מהו הקיצור גרשי. ובמסרה גדולה שם ג"כ כתוב, תרין גרשי' בספרא. וסימנם שמרה נפשי כי חסיד אני, שמרה נפשי עדותיך ואהבם מאד.

זה מלשון עצמה. את המלה תעצימא, כותבים בצאד"י עם נקודה, או בטי"ת עם נקודה תעטימא.

וזהו כפי שיש לנו בתפסיר רס"ג, לגבי הפסוק [שמות ו', ו'] וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים, 'ואחכאם עצימה'. וכך יסדו בסוף נוסח מא כָּפַר שאומרים הילדים בליל הסדר. מובן כי לכן תירגמו (מתרגמי ספר המצוות לפנים) לגדל. המלה 'תעצימא' עצמה, זה כמו בלשה"ק עצום. אבל המובן לגדל.

אך לא כתוב ברמב"ם, 'ולגדל אותם. בוא"ו החיבור. אין 'ו'תעצים אותם. אלא פירוש, שזאת גדולה להם. דהיינו שמסביר לנו הרמב"ם כי מה שכתבתי לפני כן, לכבוד את החכמים ולקום בפניהם, זאת גדולה להם. לא שמוסיף פרט כי חובה גם לגדל, אלא מסביר הטעם שזאת היא הגדולה.

הסגנון הזה, נקט כבר רס"ג בספר המצוות שלו, ריש עֲשֵׂה י"ט דף ק"ה, גְּדֹלָה לְיִקְנִי והדרתם יעו"ש.

זה מה שיש לנו כעת להוסיף ולחדש לגבי הנושא הזה בעזרתו יתב'.

ובעיקר העניין של כבוד ת"ח, כדאי להוסיף מה שהראני ידידי הרה"ג יואב חלא שליט"א את מ"ש מהרח"ף בס' פעולת צדיק לחיים על מסכת אבות [פרק ד' משנה ו'], יש לפרש 'כל המכבד את התורה, גופו מכובד על הבריות', עמ"ש רז"ל גבי כבוד אב ואם, איזהו כבוד, מאכילו ומשקהו, מלבישו וכו'. א"כ גם מ"ד כבוד את ה', שדרז"ל את לרבות ת"ח, היינו שיחזיק בידו להאכילו ולהשקותו ולהלבישו, וכל מחסורו עליו. ובזה מכבד את התורה, וזוכה דהנה שכרו אתו, דגופו מכובד על הבריות. כמ"ש רז"ל ורש"י ע"פ שמח זבולון וגו', דהקדים ברכת זבולון ליששכר, על אשר היה מחזיק זבולון ליששכר עכ"ל. וישר חיליה לאורייתא.

*

כעת לגבי השאלה השנייה שהרב נתנאל יצ"ו שאל, מדוע מהרי"ץ כתב, כי עיקר הכוונה

מה פירוש המלה כאן, 'גריש' גריש? הדבר הזה נשמע ממש פלא עצום.

חיפשתי בספרים, וראיתי כי בתאג כתובים של מה"ר בניה (משנת הר"ל אתשפ"א) – שהשתמש בו מהרי"ץ וכתב עליו את הערותיו – כתב במסרה הקטנה, תרין גרש' בספרא. ובמסרה הגדולה כתב, כל ספרא שמרה חטף, במ"ב – ר"ת ב"ר מן תרין – גרש. והוא מביא את שני הפסוקים הללו, שמרה נפשי עדותיך, שמרה נפשי כי חסיד אני. מובן עכ"פ מדבריו הללו, כי גרש הוא ההיפך מן חטף.

נראה כי מעתיקי מה"ד עצמם לא הבינו, מה זה 'גרש'? אין מלה כזאת. אף אחד לא משתמש במלה הזאת. על כן, הם כתבו 'גריש'. הם היו בטוחים שחסר יו"ד בטעות. כמעט כל מי שראיתי. חוץ מר"ל נגאר, שהוא דייקן ביותר, שכתב לנכון גרש.

אבל גריש, בודאי אינו נכון, כי גריש זהו הטעם למעלה שמתהפך משמאל לימין. אלא ש"מ כדקא אמרן, כי 'גרש' פירושו הפוך מ'חטף'.

במסרה גדולה שבתאג מה"ר בניה הנז"ל מסיים בזה"ל, וכל קרי' – קריאה – כותיה, במ"א – בר מן חד – שמרה זאת לעולם עכ"ל. והיינו שבכל שאר המקרא השוא נע, חוץ מפסוק אחד, שְמֶרָה זאת לעולם, שהוא בדברי הימים [א' כ"ט, י"ח], ששם השוא נח.

עכ"פ כיצד אפשר להבין, כי גרש פירושו, לא חטוף?

חושבני שזהו מה שיכול להיות בביאור העניין, על פי מה שכתב הרד"ק בספר השרשים, לגבי הפסוק [ישעיהו נ"ז, כ'] וְהִרְשָׁעִים פִּי נִגְרָשׁ, פִּי הִשְׁקָט לֹא יוֹכֵל וּגו', כי 'נגרש' היינו, כמו הגלים שמתנדנדים. וכך מפרש גם המצודת דוד, הגלים שמתנדנדים.

אם כן, הרי ישנו 'שוא נד', שיש קוראים כך לשוא נע. וישנו לעומתו 'שוא חטף'. וזהו שאומרת המסרה, כי בשני פסוקים אלה, השוא שבהם הוא שוא נע.

שאלה מהקהל: אני קורא כעת מתוך חלק הדקדוק למהרי"ץ, ושם כתוב 'תרין גריש'.

תשובת מרן שליט"א: אכן. כך נדפס. והדבר אינו מובן. ראשית, זה לא גריש ביו"ד, אלא גרש, כמו שאמרנו. והאמת היא כי רואים במסרה שבדפוס, שנראה כי לא הבינו את זה, הם כתבו גימ"ל רי"ש שי"ץ ועשו קו, לסימן קיצור, ויש שכתבו גימ"ל רי"ש שי"ץ ויו"ד ועשו סימן קיצור וכדלעיל. ויש מי שהבין כי הכוונה גרשיים, כך פיענח זאת הר"ח ראז בספר מסורת התנ"ך, אבל אין בזה שום הבנה. מה שנכון הוא, 'תרין גרש', והכוונה כנראה נע. אבל עדיין קשה, היכן מצינו ששוא נע נקרא בשם גרש? פליאה דעת ממני. לא מצאתי לזה חבר. אבל בדוחק, זהו מה שאני מסביר. שאם כך הוא פירוש הפסוק, והרשעים כים 'נגרש', דהיינו מתנדנד, אזי מובן גם לענייננו שזהו 'שוא נד'.

עכ"פ רואים לכאורה, כי זהו הפירוש. כפי שאמרתי לכם, מה"ר בניה כותב כי בכל ספר תהלים זה חטף, חוץ משניים הללו שהם גרש. רואים כי זה מקביל לזה, ומובן שזה אינו חטף, אלא מתנועע. א"כ חייב להיות שכך הוא הפירוש.

[יש עוד עניינים לבאר בנדון דלעיל, שלא היה פנאי מספיק לאמרם בשיעור. וגם לאחר מכן נתחדשו לנו עוד דברים בזה, ובלנ"ד נרחיב בשיעור נוסף. וז"ל ידידנו הנעלה הרה"ג איתמר חיים כהן שליט"א, לגבי גריש, עיין פענח המסרה ריש דף ש"ז, וכללי הטעמים של ספרי אמ"ת דף שנ"ב, ומסורת מדויקת על תהלים שם. ומה שביאר מעכ"ת שהכוונה שהשוא נד, קצת קשה, שהרי אמרו כך כלפי הקמץ החטף, לומר שהוא רחב. ולא כלפי השוא הנח, לומר שהוא נד. לכן יש לעיין האם אפשר לפרש שהוא לשון הרחבה עכ"ל נר"ו].

לפעמים ישנם דברים שהם בגדר תעלומות, וצריכים לפענח אותם. השם ברוך הוא יזכנו, להיות 'צפנת פענח'. שנזכה להבין כל דבר לאמיתו, ויבשרנו בקרוב בבניין ציון וירושלם עיר הקודש. תזכו כולכם ואזכה גם אני הקטן עמכם לחזות בשמחת ירושת"ו, כמ"ש שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה וגו' אכ"ר.

לק"י

הננו להודיע בזאת כי
השיעור השבועי הקבוע

של מרן הגאון
הרב **יצחק רצאבי שליט"א**
פוסק עדת תימן

מח"ס שלחן ערוך המקוצר ח"ה, שו"ת עולת יצחק ג"ה ועוד

ממשיך להתקיים מדי מוצאי שבת קודש
עכשיו בחדשי הקיץ

השיעור מתחיל בשעה 21:30

בבית המדרש "פעולת צדיק"

רח' המכללה (מהרי"ץ) 4 בני ברק

(פינת רח' בירנבוים 2 ליד "שוק השומר")

ציבור האברכים בני הישיבות
וכלל שוחרי התורה מוזמן

שיעור שכולו חידוש - ממנו תצא מלא וגדוש